

A DÍJÁTADÁS A BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUMBAN,
1998. SZEPTEMBER 19-ÉN TÖRTÉNT

Csányi László és Botka Valéria karvezetői munkássága egy politikailag determinált korszakra esik, amelyben a művek kiválasztását nem feltétlenül csak azok művészi értéke s nem is a karvezetők ízlése határozta meg. Ezzel együtt nyugodt lélekkel mondhatjuk, hogy karvezetői munkásságuk ... kiemelkedő teljesítményként marad meg a magyar zenepedagógia, a magyar kóruskultúra és nemzeti kulturális örökségünk ápolásának történetében.

BOTKA VALÉRIA és CSÁNYI LÁSZLÓ

karnagyoknak

a gyermekénekklés örömet rádiós élménnyé avató közös vállalása

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Csányi László és Botka Valéria neve, zenepedagógiai és karvezetői munkássága, életműve – házastársként és pályatársként is – elválaszthatatlanul egybeforrott a Magyar Rádió Gyermekkórusa első harminc évének történetével.

Csányi László előbb a Pázmány Péter Tudományegyetemen szerez jogi diplomát, majd 1953-ban – Kodály Zoltán, Ádám Jenő és Vásárhelyi Zoltán tanítványaként – középiskolai énektanári és karvezetői oklevelet kap a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán. Botka Valéria néhány évvel később szintén a Zeneakadémián végez középiskolai énektanárként és karvezetőként. 1954 őszétől már mindkettőjük sorsa a gyermekkórus megszervezéséhez kötődik. Bejárják a budapesti általános iskolákat, és 1954 decemberében száz gyermekkel a Magyar Rádió jelenlegi Márványtermében elkezdődnek a próbák. 1955 februárjában lépnek először a nyilvánosság elé egy húszperces rádióműsor keretében. Ebben az időszakban a legfontosabb feladatok közé tartozik a gyermekkórus zeneiskolájának létrehozása a Röck Szilárd utcában, ahová sikerül a ma már országosan és nemzetközileg is elismert zenetanárokat és művészeket énekkari munkára megnyerni, többek között Ábrahám Mariannt, Hambalkó Editet, Czigány Györgyöt, Kistétényi Melindát, Szokolay Sándort és másokat. Egy évi rendkívül intenzív munka után a Rádió

hatos stúdiójában hangversenyt rendeznek, amelyen megjelenik Kodály Zoltán is, aki ezt követően tizenegy éven át kíséri figyelemmel és segíti a gyermekkórus művészi tevékenységét.

Az énekkari munka feltételeinek megteremtése mellett a legnagyobb feladat a gyermekkar műsorának, repertoárjának kialakítása volt, hiszen a kórus műsorválasztása és előadásainak színvonala, hangzásvilága például szolgált az ország iskolai énekkarai számára. A magyar klasszikusok – Liszt Ferenc, Bartók Béla és Kodály Zoltán – gyermekkari művei mellett az élő kórusszerzők, így Bárdos Lajos és mások alkotásait mutatták be folyamatosan a rádióban és nyilvános hangversenyeken. Új és új gyermekkari művek tolmácsolására törekedtek mind a hazai, mind pedig a külföldi kórusirodalomból. A Zeneműkiadónál hét kötetnyi új gyermekkari mű jelent meg nyomtatásban, melynek koronája a *Gyermekek kórusok kótáskönyve* volt. A Rádióban kétezer felvétel – tucatnyi gyermekopera, kantáta és kórusszvit, Bartók és Kodály csaknem valamennyi gyermekkari művének felvétele – őrzi alkotómunkájuk eredményeit.

Hat-hét évi hazai tevékenység után megnyílt a nagyvilág is a gyermekkar számára: 1965-ben az Amerikai Egyesült Államokban és Japánban szerepelnek. A rendkívül pozitív kritikai fogadtatás nyomán ezt követően egy évtized alatt Európa csaknem valamennyi országában jártak, hatszáznál több hangversenyt adtak külföldön. Amiként Magyarországon sincs olyan város, ahol ne énekelt volna a Rádió Gyermekkórusa.

A gyermekkarban éneklő gyerekek közül ma mintegy háromszázan dolgoznak zenei pályán. Legtöbben énektanárként, zenei szerkesztőként, számosan pedig megbecsült, országosan és külföldön is elismert művészként, mint például Decsi Ágnes, Fischer Ádám, Gulyás Dénes, Kincses Veronika, Marton Éva, Molnár András, Sudlik Mária, hogy csak a legismertebbeket említsük.

Csányi László és Botka Valéria karvezetői munkássága egy politikailag determinált korszakra esik, amelyben a művek kiválasztását nem feltétlenül azok művészi értéke s nem is a karvezetők ízlése határozta meg. Ezzel együtt nyugodt lélekkel mondhatjuk, hogy karvezetői munkásságuk – a kor ellentmondásai ellenére is – kiemelkedő teljesítményként marad meg a magyar zenepedagógia, a magyar kóruskultúra és nemzeti kulturális örökségünk ápolásának történetében. Kodály Zoltán éneklő ifjúságának nevelőiként tanúsíthatják: „Egy ország zenekultúráját nem egyes muzikusok csinálják, hanem az egész nép.”

Tóthpál József

BOTKA Valéria (Máriakálnok-Arak, 1928). A Zeneművészeti Főiskolán végzett 1954-ben, ahol Vásárhelyi Zoltán, Kodály Zoltán, Ádám Jenő, Szabolcsi Bence, Gát József tanítványa volt. 1954–86 között Csányi Lászlóval, férjével megszervezi és vezeti a Magyar Rádió Gyermekkórusát, amelynek 1986-ig karigazgatója. 1970–86-ig a Magyar Állami Operaház Gyermekkarának vezetője. Magyarországon mintegy háromezer koncertet vezényelt, de fellépett Európa majd minden országában, az Egyesült Államokban, Kanadában, tizenötször Japánban.

Csányi Lászlóval közös főműve a *Gyermekkarok I-V*.

CSÁNYI László (Csákvár, 1924). 1942–47 között a Pázmány Péter Tudományegyetem jogi karán tanult, majd 1948–53-ig a Zeneművészeti Főiskolán. 1950–54-ig a Rádiónál szerkesztő, majd feleségével a gyermekkórus alapítója, illetve karnagya. 1985–89-ig a Magyar Állami Operaház Gyermekkarának karnagya.

Főbb művei: *Kétszáz kórusmű, kétszáz jótanács* (1974), *Kórusgyűjtemény* hét kötetben (1968–80), *Gyermekkórusok kótáskönyve* (1983), *Gyermekkórusokkal a világ körül*.

Kitüntetések: 1966-ban Liszt Ferenc-díjat, 1982-ben SZOT-díjat, 1996-ban Németh László-díjat kapnak.

Az 1908-as londoni ötkarikás játékoktól kezdődően egészen 1964-ig, több mint fél évszázadon át csak a magyar Himnusz hangozhatott fel a kard egyéni versenyek eredményhirdetésekor. (...) Együttesünk teljesítménye is káprázatos: 1924-től 1964-ig kivétel nélkül minden alkalommal a miénk lett az olimpiai arany. Ehhez fogható teljesítmény egész egyszerűen nem található a modernkori sport történetében, s aligha ismétlődhet meg a jövőben. Nos, Kárpáti Rudolf nemcsak a nagy elődök ... nyomában haladt, hanem túl is szárnyalta őket...

KÁRPÁTI RUDOLF

nemes küzdelme a magyar kardvívás világhíréért

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Ahhoz, hogy Kárpáti Rudolf teljesítményének rendkívüliségét, mondhatni már-már valószínűtlen, szinte hihetetlen értékét felfogjuk, egyrészt tisztában kell lennünk a XX. század sportkultúrájának lélegzetelállító, szárnyaló sebességével, másrészt azokkal a páratlan hagyományokkal, amelyek – őszintén szólva – inkább a mesék, a legendák körébe illenek, mintsem az olimpiák valóságos történetébe. Igen, mesébe illő valóságról van szó, a magyar kard legyőzhetetlenségéről.

Ennek tömörített lényege az, hogy az 1908-as londoni ötkarikás játékoktól kezdődően egészen 1964-ig, több mint fél évszázadon át csak a magyar Himnusz hangozhatott fel a kard egyéni versenyek eredményhirdetésekor. (Zárójelben: egyetlen kivétellel, mert 1920-ban más állhatott a dobogó tetején, Magyarország ugyanis – mint az első világháborúban vesztes nemzet – nem kapott meghívást a küzdelmekre.) A magyar kard világhegemóniája a csapat diadalaival teljesedett ki. Együttesünk teljesítménye is káprázatos: 1924-től 1964-ig kivétel nélkül minden alkalommal a miénk lett az olimpiai arany. Ehhez fogható teljesítmény egész egyszerűen nem található a modernkori sport történetében, s aligha ismétlődhet meg a jövőben.

Nos, Kárpáti Rudolf nemcsak a nagy elődök – Fuchs, Posta, Piller, Tersztyánszky, Kabos – nyomában haladt, hanem túl is szárnyalta őket, sőt, saját kortársait, legjobb barátait, Gerevichet és hasonlóképpen a harmadik dicső muskétást, Kovács Pált is. Első óriásunk, Fuchs Jenő után egyedül ő volt képes két egyéni olimpiai aranyérmet is nyerni, ráadásul

egymást követő játékokon, 1956-ban Melbourne-ben, majd 1960-ban Rómában. 1948-ban indult első alkalommal, majd még három soron következő olimpián vett részt: Helsinki (1952), Melbourne (1956) és Róma (1960). Hatszoros olimpiai bajnok, mert a két egyéni elsőség mellett a csapatgyőzelmekből négy alkalommal vette ki a részét.

Idejének és energiáinak kétségtelenül jelentős hányadát kötötte le a világszintű sportkarrier, ám korántsem kizárólag a sport töltötte ki életét. A másik Kárpáti a zene tudósa, szerelmese és fáradhatatlan népszerűsítő misszionáriusa.

Örökös bajnokunk 1920. július 17-én született, pontosan ugyanazon a napon egyébként, mint Juan Antonio Samaranch, a Nemzetközi Olimpiai Bizottság spanyol elnöke, aki – érthetően – szintén nagy tisztelője, s aki 1990-ben a NOB Olimpiai Érdemrendjével tüntette ki itt Budapesten. Korábban jutalmazta meg a nemzetközi szervezet, mint a hazai, a Magyar Olimpiai Bizottság, amely csak 1994-ben nyújtotta át neki a MOB érdemérmét. A zene iránt roppant fogékony ifjú 1932-től 37-ig a Nemzeti Zenede hallgatója, majd 1942-ben végez a Zeneakadémia hegedű szakán, s ezt követően zenetörténetet hallgat a Pázmány Péter Tudományegyetemen. A zene és a sport mindvégig pompásan kiegészítették egymást. Ebben nincs semmi különleges, hiszen mindketőnek elengedhetetlen alapeleme a ritmus, a tempó, a pontos időzítés. 1950-től egészen 1986-ig a Néphadsereg Központi Tisztiházában munkálkodik, 1961 és 1986 között ő a művészeti vezető. A rádió hallgatói és a televízió nézői egyaránt emlékezhetnek élvezetes zenei előadásaira, magas színvonalú népszerűsítő sorozataira.

A sokoldalúan képzett és művelt világklasszis példátlan tekintélynek örvend itthon és külföldön egyaránt: évtizedekig meghatározó tagja a Magyar Vívó Szövetség elnökségének, elnöke volt a Budapesti Szövetségnek. Honvéd ezredesként vonult nyugdíjba, majd 1990-ben vezérőrnaggyá léptette elő Göncz Árpád köztársasági elnök. A tábornok minden idők legkiemelkedőbb magyar sportolóinak, a Halhatatlanok klubjának elnöki tisztét is betöltötte, s *Karddal a világ körül* címmel megírta sportélményeit, *Muzsika* című kötete pedig 1962-ben jelent meg.

Hetvennyolcadik évét tapossa, s a mostani elismerésünk mellé mindenek előtt jó egészséget kívánunk a magyar kardvívás utolérhetetlen alakjának, Kárpáti Rudolfnak, aki gazdag és sikeres élete során meg tudta valósítani a test, a szellem és a lélek irigylésre méltó harmóniáját.

Gallow Rezső

KÁRPÁTI Rudolf vívó, zenetörténész (Budapest, 1920 – Budapest, 1999). Tanulmányait a Nemzeti Zenedében 1932–37-ben és a Zeneakadémián 1937–42-ben végezte.

1945–49-ben a Magyar Általános Hitelbank munkatársa, 1950-től a Magyar Néphadsereg Központi Tisztiházának zenei instruktora, 1961–86 között művészeti vezetője. 1938–45-ben a BBTE, 1945–50-ig a Vasas, 1951–67-ben a Bp. Honvéd versenyzőjeként 1948, 1952, 1956, 1960-ban csapatban; 1956, 1960-ban egyéniben is olimpiai bajnok, 1949-ben egyéniben és csapatban főiskolai világbajnok. 1953, 1954, 1955, 1957, 1958-ban csapatban, 1954, 1959-ben egyéniben világbajnok. 1959-ben csapatban, 1955, 1957-ben egyéniben VB-ezüstérmes. 1953-ban egyéniben, 1961-ben csapatban VB-bronzérmes. 1961–91 között a Magyar Vívó Szövetség elnökségi tagja, 1977-től a Budapesti Vívó Szövetség elnöke, a Nemzetközi Vívó Szövetség bírák bizottságának tagja, az Országos Szabadidősport-bizottság elnöke. 1991–94-ben a Halhatatlanok Klubjának elnöke. 1994-től nyugalmazott vezérőrnagy.

Kitüntetései: Ezüstgerely Díj (1965), NOB olimpiai aranyérem, MOB érdemérem.

Ismertebb műve: *Karddal a világ körül* (1965).

*Az ő életműve valósította meg a magyar költészetben a legteljesebben azt az új egyetemes-
séget, melyet Németh László nyomán bartóki modellnek, bartóki szintézisnek neveziünk: az
archaikumnak és a korszerűségnek a disszonanciákat magasrendű művészi harmóniában
összefogó egységét és teljességét.*

NAGY LÁSZLÓ

életművében az újkori líra organikus megújítása

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Nagy László költői életműve olyan új egyetemesség mintaérvényű, organikus megvalósulása, amelyben rendkívül gazdag hagyományrétegek alkotó küzdelemben társulnak a legújabb kor modern elemeivel, kihívásaival.

Világképének szervessége és szintetizáló jellege biztosítja a verseiben megjelenő magasztos költői személyiség hitelét. Ez a költői személyiség a sokféle módon motivált és megideologizált tehetetlenség, töredékesség és passzivitás korában a létérdekű, minőségelvű cselekvés eszményi példája. A jó emberi ügyek hűségétől nem menekülő, hanem azokat a lehetetlennel szemben is képviselő fenséges jellem, aki magatartását az emberi kultúra és történelem egyetemes tapasztalataiból, a természet rendjének tanulságaiból alakította ki.

Versei a József Attila-i gondolati fegyelmet, az Adyra jellemző robusztus erőt, létérdekű indulatot társítják a Garcia Lorca-i és a népköltészeti szürrealisztikus látásmóddal. A gyermek- és ifjúkorában bensőségesen megélt paraszti világ és archaikus népi kultúra gazdag létélményét intellektuális emelkedettséggel, olyan távlatokból is tudta látni és láttatni, ahonnan ennek a kultúrának a szervessége, teljessége és értékrendje szemléletesen megmutatkozott. Szépség és rútság, gyönyörűség és pusztulás, erkölcs és hitványság a maga helyén, a nagyobb egész természetes arányaiban és szigorú ítéleteiben jelent meg.

A magyar népköltészet és a bolgár folklór nemcsak esztétikai jegyeivel, merész asszociációival, évezredes tapasztalatokat sűrítő metaforáival ösztönözte Nagy Lászlót, hanem azzal is, hogy a közösségi létben kikristályosodott szemlélet maradandó értéként tudatosította benne a cselekvő emberi magatartást. A folklór inspirációja találkozott Nagy László költészetében ifjúkorának másik szervesen építkező kultúrájával, a kereszténységgel.

Ezeket a mélyről hozott kultúrákat társította a magyar és az európai irodalmi hagyománnyal, valamint a kortárs művészet modern törekvéseivel. Így alkotta meg költői világképének organikus rendjét. Az ő életműve valósította meg a magyar költészetben a legteljesebben azt az új egyetemességet, melyet Németh László nyomán bartóki modellnek, bartóki szintézisnek nevezünk: az archaikumnak és a korszerűségnek a disszonanciákat magasrendű művészi harmóniában összefogó egységét és teljességét. Bartók ösztönzése nyomán a népköltészetben az egyszerűség helyett „az összetettebb, dinamikusabb szöveg- és dallamritmust, az abszurditásig teljes képet, a szentségtörést, a komor, de szabad lelkiületet” kereste és találta meg.

Költészete morális értelemben is eszményi világot teremtett. Ítélező hatalommá növesztette költői személyiségét, hogy a maga küzdelmében egyetemes érvényűen mutathassa meg az etikus ember mai sorsát és kötelességét. Azt vallotta, hogy a költészet nem megoldó, de „kifejező és megítélő hatalom”.

Nyilvános költői pályáját a „fényes szellők” nemzedékének nagy hitével kezdte. Korai versei a népi líra és a népköltészet erős hatását mutatják. A bolgár népköltészet fordítása szabadította föl benne saját, igen gazdag gyermekkori folklóremlékeit.

1952-ben, Bulgáriából hazatérve döbbsen rá politikai megcsalottságára, költészete ettől kezdve drámai karakterűvé vált. Verseinek korábbi daloló hangja elnémult, a dér, a fagy, a hideg, a csend képzetei alkottak bennük összefüggő motívumrendszert. Ekkor alakította ki költészetének látomásos-metaforikus jellegét. Költői képeiben, verseinek struktúrájában ellentétek feszülnek. Képei őrzik az élmény elevenségét és meghittségét, de egyetemes távlatot nyernek, életelvek ütköztetésének terepévé válnak. Az erkölcsi romlás, pusztítás, megcsalás sokaságát veszi számba, de felnöveszti velük szemben a maga morális és gondolati tartományait. Élet és halál küzdelmeként éli át a humánus értékek veszélyeztetettségét.

Jellegzetes hosszú-énekeiben, a dalformából az epikus számvetés és a lírai kifejezés egyesítésével kifejlesztett terjedelmes verseiben a világ jellegét ellentétek küzdelmében víziószerűen jeleníti meg. *A Gyöngyszoknya* mitikus-allegorikus látomásában a társadalmi-politikai romlást egy mindent elpusztító jégverés képében jeleníti meg. *A Rege a tűzről és jácintról* a sirató, a regösének és a himnusz társításában adott értékóvó történelmi és jelenkori számadás a magyar szegénység sorsáról. A családi élményeit történelmi és gondolati távlatokban is vizsgáló költői szemlélet gyökereken megújítja a nagy kompozíción belül az ősi műformákat.

A *Ki viszi át a Szerelmet* című ars poeticájában az 1956 utáni tragikus hangulatban fogalmazza meg az értékmentő, cselekvő magatartás igényét: nagy feszültségű képekben érzékelteti az elemi létértékek veszélyeztetettségét. Ezek képviselésének a szükségességét a természet, a keresztény és görög kultúra, mitológia, folklór és a magyar nemzeti irodalom motívumainak egyéni karakterű, tömör szintézise révén teszi evidenciaszerűvé. A léte „lemerülésével” számot vető költő kérdései a létértékek megmentésére szólító erkölcsi parancssá minősülnek.

Nagy László költészete a személyiség egzisztenciális kérdéseit sohasem elvontan, hanem mindig a közvetlen társadalmi-történelmi életközegben mutatja meg, de a közvetlen látványból egyetemes érvényűvé növeszti. Ily módon költészete a magyar társadalom 1945 utáni évtizedeinek is hű tükré, de egyetemes érvénnyel szól magáról az emberi sorsról is. Költői-erkölcsi erejét mutatja, hogy rendkívül gazdag élményvilágot volt képes illúziók nélkül összekötni az értelmes emberi cselekvés elvével. Szembetűnik ez a gazdagság, ez a rétegezettség rövid látomásos-metaforikus dalaiban is.

A hatvanas évek közepén keletkezett hosszú-énekei – a *Búcsúzik a lovacska*, *Menyegző*, *Zöld Angyal* – pedig szinte pazarló bőségű tárgyi és érzelmi elemeket szerveznek ellentétes részekből álló, drámai karakterű teremtet világokká. A *Menyegző* a szép és tiszta eszmékkel, szándékokkal visszaélő silányság félelmetes látomása: az új pár számára szentség, életük értelme volna az, amit a lakodalmas nép a züllés alkalmává alacsonyít. Minden nagy eszme tragikuma is megszólal ebben a látványt és víziót egyesítő nagy versben.

Nagy László azt tapasztalta, hogy a mi korunkban az erkölcsi és szellemi értékek léte veszélyeztetett. Egyre reménytelenebbnek ítélte ezek védelmét, de vállalta az értük való küzdelmet a „lehetetlen képviselésében” is. Portréverseiben a szellemi szövetségkeresés igénye kapcsolódik össze az alapvető erkölcsi-szellemi értékek igazolásának a szándékával. Ezekben a verseiben a gondolati érvelés erejével, egyértelműen, axiomatikus tömörséggel is megfogalmazza költői világképének és magatartásának legfontosabb elveit. E portréversek – *József Attila*, *Bartók és a ragadozók* *A föltámadás szomorúsága* *Balassi Bálint lázbeszéde* *Gyászom a Színészkirályért*, *Három nap, három éj* és a többiek – kettős portrék, nem kevésbé jellemzik a megidéző költőt, mint a megidézett elődöket és társakat.

Nagy László költészetének jellegzetes esztétikai minősége a tragikus és fenséges hangnem, de pályájának alakulása nemcsak ezek összetettebbé válását mutatja, hanem kiegészülését is a groteszk, az irónia és a játékosság elemeivel.

A lírai műformákat is megújította. Egyéni karakterűvé formált látomásos-metaforikus dalai, himnuszai, rapszódiai, hosszú-énekei és portréversei mellett megteremtette a látomásos líra, valamint az epika és dráma szintetizálásával jellemezhető prózaköltemény műfaját (*A vértanú arabs kanca, Jönnek a harangok értem*). Képverseiből éppúgy külön ciklust épített, mint vidám üzeneteiből. Értékek védelmében alakította ki verseiben a krónikás, a nomád- és a haramia szerepeit is (*Krónika-töredék, Medvezsoltár, Versben bújdosó*).

Szenvedésekből, kételyekből ép lélekkel fölemelkedő, fegyelmezett, egyszerre összegző és új távlatokat nyitó költői világot teremtett. Művészetében a személyesség, a közvetlenség és az egyetemesség találkozása alkot ízlésirányok és ideológiák fölé emelkedő minőséget.

Görömbei András

NAGY László költő, műfordító, szerkesztő (Felsőiskáz, 1925 – Budapest, 1978). 1945-ben érettségizett a Pápai Református Kollégium kereskedelmi iskolájában. 1946-ban az Iparművészeti Főiskola hallgatója, a Dózsa György Népi Kollégium tagja. 1947-ben a Képzőművészeti Főiskola rajz szakos hallgatója, a Dési Huber Képzőművész Kollégium tagja. 1948-ban a budapesti egyetem magyar irodalom–szociológia–filozófia, a második szemesztertől orosz szakos hallgatója. 1949–52-ben írói ösztöndíjjal Bulgáriában járt. 1953–56-ban a *Kisdobos* szerkesztőségi munkatársa. 1959-től az *Élet és Irodalom* képszerkesztője, majd főmunkatársa.

1952-ben rádöbbsent politikai megtevesztettségére, költői karaktere drámaivá alakult. *A nap jegyese* (1954) és *A vasárnap gyönyöre* (1956) már azt a költőt mutatják, aki megcsalottságában élet és halál küzdelmeként éli át a humánus értékek veszélyeztetettségét, rapszodikus látomásos versekben küzd a lét eszményi minőségéért. Az 1956-os forradalom leverése mélyen megrendítette (*Kitűnik származásom, Falak négyszögben és Karácsony, fekete glória*). Újabb kötete csak 1965-ben jelent meg (*Himnusz minden időben*). Verseiben elhatalmasodtak a pusztítás és a halál képei, de példaszerű erkölcsi biztonsággal vette számba azokat az értékeket, melyek képviselőjére költészete vállalkozott (*Ki viszi át a Szerelmet*). Utolsó éveiben a „lehetetlen képviselőben” érezte magát: a tisztaságot, szépséget, tehetséget veszendőnek és kiszolgáltatottnak látta a világban az ő normái szerint.

Kitüntetései: József Attila-díj (1950, 1953, 1955), Kossuth-díj (1966), Botev-díj (1976). 1968-ban megkapta a Sztrugai Nemzetközi Költőfesztivál aranykoszorúját.

Főbb művei: *Versék és versfordítások* (1978), *Adok nektek aranyvesszőt* (próza, 1979), *Kísérlet a bánat ellen* (kéziratok, rajzok, 1980), *Szárny és piramis* (1980), *Versben bújdosó* (1984), *Krónika–Töredék* (posztumusz, 1994).

Az emigrációban a szétszórtságban élő magyarság sorsát tartotta szívügyének. ... gyökereihez mindig ragaszkodva felvidéki magyarnak vallotta és vallja magát, és úgy tudott igazán magyar lenni, hogy ugyanakkor széleskörű human műveltsége birtokában tisztában volt a kultúra egyetemességének erejével.

HITES KRISTÓF

bencés szerzetes

iskolateremtő munkássága

és a szórványmagyarság lelki és szellemi megerősítése

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Hites Kristóf Endre az észak-amerikai magyarság kiemelkedő jelentőségű személyisége. A Komárom megyei Csicsó községben született 1913. augusztus 13-án, 1934-ben lépett be a Pannonhalmi Szent Benedek rendbe. Pannonhalmán, majd Budapesten végezte tanulmányait: teológiát tanult és magyar–latin szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett. A világháború utolsó két éve alatt, 1943–45 között Sopronban tanított a bencés gimnáziumban, majd 1945-ben áthelyezték a révkomáromi bencés rendházba, ahol 1948-ig, az államosításig dolgozott. Ugyanebben az évben, miután Csehszlovákiában lehetetlenné vált a bencések működése, emigrációba ment. Az Egyesült Államokban, Kaliforniában, a San Franciscótól nem messze lévő Woodside-ban töltötte életének, munkásságának legnagyobb részét. Jelenleg Pannonhalmán él nyugalomban.

Amerikai tevékenységének egyik legfontosabb területe a felvidéki kisebbségi magyarság érdekeinek védelme, a nyilvánosság számára történő megfogalmazása volt. Amikor a felvidéki magyarság sérelmeiről Magyarországon teljes volt a hallgatás, sőt inkább érdektelenséget lehetett tapasztalni, ő a Magyar Nemzeti Bizottmány nevű szervezetben tömörült társaival együtt ismeretterjesztő írásokban tárta legalább az emigrációs magyarság elé az igazságtalanságokat, amelyeknek forrása a trianoni diktátum volt, amelyből a kisebbségi sorban élő magyarság nehézségei származtak. Ő maga összefoglaló munkát nem írt, de barátait,

munkatársait anyagilag is jelentősen támogatta, hogy komolyabb írások jelenhessenek meg, és ezek terjesztésében is segített.

Rendszeresen jelentek meg cikkei az amerikai *Magyar katolikusok vasárnapjában*. Kapcsolata a lappal azonban sajnálatos módon megszakadt.

Elindította és anyagilag támogatta a *Rákóczi hírnökét*. Az emigrációs vezetőkkel egész amerikai tartózkodása idején aktív levelezésben állott. Éveken keresztül megjelentette a *Kettős járom alatt* című, sokszorosított, majd nyomtatott hírlevelet, amely ugyancsak a csehszlovákiai magyarság sorsával foglalkozott.

Írásainál is fontosabbnak látják személyes varázsát, vonzását: azt a karizmát, amellyel össze tudta fogni az amerikai kontinensen szétszórta élő, hasonló meggyőződésű magyarokat. Amerikai rendtársainak véleménye szerint akkor is elismert vezetőnek számított az emigrációs magyarság számára, amikor választásokon alapuló hivatala vagy tisztsége nem is volt. Nevét mindenütt ismerték. Sokakat tudott mozgósítani, hogy anyagi támogatást is nyújtsanak fontos ügyek érdekében. Jelentős segítséget tudott szerezni például az új magyar katolikus egyetem számára az indulás idején.

Barátságos, vendégszerető házigazdája volt a Magyarországról az Egyesült Államokba látogató tudósoknak, művészeknek, politikusoknak. Segített a körutak megszervezésében, az ellátás lebonyolításában.

Tevékenyen támogatta a kaliforniai magyar cserkészteket. Foglalkozásaikhoz helyet szerzett számukra a woodside-i perjelség iskolájának területén. A fiatal cserkészisztjelöltek magyar vizsgabizottságának is tagja volt.

Kaliforniai működésének a gimnáziumi oktatás csupán egyik területe volt. Lelkészségének éveit gyakori kulturális rendezvények jellemezték: ő maga biztos műveltséggel rendelkező, széles látókörű szerzetestanár, ugyanakkor kiváló szervező volt. Miután idős kora miatt ki kellett válnia a lelkipásztori munkából, hatalmas űrt hagyott maga után. Volt hívei most is élénken érdeklődnek sorsa iránt, gyakran felkeresik Pannónhalmán, és sokan tartják vele levélben a kapcsolatot.

Hites Kristóf sugárzó egyéniség. Az emigrációban a szétszórtságban élő magyarság sorsát tartotta szívügyének. Elkötelezetten magyar az amerikai világban – bár távol állt tőle a magyarkodás –, de gyökereihez mindig ragaszkodva felvidéki magyarnak vallotta és vallja magát, és úgy tudott igazán magyar lenni, hogy ugyanakkor széleskörű human műveltsége birtokában tisztában volt a kultúra egyetemességének erejével.

Korzenszky Richárd

...a vox humana strázsáján álló Fábry Zoltán mellett Turczel Lajos lett az élő és megtestesülő folyamatosság. Munkássága kísérlet volt arra, hogy az akkori, sőt a máig tartó felületeségben erkölcsi kérdéssé avassa az alaposságot és a művészetet. Szinte a lehetetlennel próbálkozott, de eredményesen, hiszen nagyrészt neki köszönhető, hogy lett ismét értelmisége a felvidéki magyarságnak.

TURCZEL LAJOS

irodalomtörténész

tanárképző, értékelő, és a felvidéki magyarság érdekében végzett

kultúrateremtő munkássága

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Vannak gyökér-emberek, akik az őseinkhez és a szülőföldünkhöz kötnek bennünket. Vannak lámpás emberek, akiknek példamutatása nélkül tévelyegnénk, és vannak, akik helyzeteket teremtenek, hogy cselekvésre ösztönözzenek bennünket. De vannak, akik mindezt egyesítik, tevékeny életük híján elszáradnának a gyökerek, kihúnyna a lámpa, és meddők maradnának a helyzetek. Ez utóbbi kevesek egyike Turczel Lajos, a felvidéki magyarság örök tanárura.

Lehet tizenévesen remek mívű verseket írni. Lehet életünk közepe táján örökzöld regénnyel megajándékozni az emberiséget. De egy alapjában megroskadt és értelmiségét veszített társadalmat csak egy egész életművel lehet gyógyítani és felemelni. Turczel Lajos ez utóbbi feladatra vállalkozott. Vallomásaiból nem derül ki, hogy ifjúkorában mennyire tette ezt tudatosan, amikor a jogász pálya helyett a tanítást és az irodalomtudományt választotta. De ha más nem, a felvidéki magyarság helyzete a második világháború után ezt a feladatot rőttá rá. És ő nekivágott a feladat elvégzésének.

Életművét, közel ötven évnyi pedagógusi, irodalomkritikusi, irodalom- és művészettörténeti munkásságát madártávlatból láthatom – így egészében látható. Ilyen szemszögből elfogulatlanabban jelenik meg az apró természetben rejtőző szellemi és alkotói nagyság, amely fáradhatatlanságból és makacsságból, valamint az érték és minőség tiszteletéből tevődik össze.

Tessék elképzelni, milyen állapotban volt a megtépázott felvidéki magyarság Turczel Lajos pályakezdésének idején – a második világháború

végén és utána. Akkor már nem az elszakítottság gyötörte, hanem a végpusztulástól való félelem. Az az állapot, ami akkor uralkodott az életünkben, rosszabb volt az ősködnél: romokban hevertünk. Tanítóink nem voltak, mert elnyelte őket a pusztítás csehszlovák démona. A jogász és jószágigazgató Turczel Lajos tanítani kezdett. Először a jogfosztottság évei után elsőként megnyílt komáromi gimnáziumban, majd néhány év múlva az egyetemen. Magyar értelmiséget kezdett nevelni az elhurcolt, kiűzött, eltelepített, letiltott, meghasonlott, elpusztult és elpusztított magyar értelmiség helyébe. Új értelmiség nevelésébe kezdett, hogy legyen folytatás. A sztálinizmus, a szocialista realizmus és a sematizmus múlttagadó, illetve múltgyalázó korszakában ő lett az összekötő kapocs szellemi múltunk és jövőnk között, miközben alakította a jelent.

Értelmiségünk és középosztályunk jelentős részének elpusztítása vagy elűzése miatt a Felvidéken a kommunista hatalomátvétel után az okítatlan tanító és a helyesírással is néha küszködő író, költő jelentette a magyar értelmiséget és a magyar közéletet. Turczel Lajos ezért a legnagyobb hiánycikket igyekezett pótolni, a művelt magyar főt. Tanárokat tanított és pallérozta a költő- és írópalántákat, akik az elpusztított múlt miatt, és nem kevésbé a „senkik vagyunk és minden leszünk” buta gőgöt sugalló bolsevik propaganda miatt nem tudták, hogyan kell cselekedni. Ebben a buzgó, de szánsalmas helyzetben a vox humana strázsáján álló Fábry Zoltán mellett Turczel Lajos lett az élő és megtestesülő folyamatosság. Munkássága kísérlet volt arra, hogy az akkori, sőt a máig tartó felületességben erkölcsi kérdéssé avassa az alaposságot és a művességet. Szinte a lehetetlennel próbálkozott, de eredményesen, hiszen nagyrészt neki köszönhető, hogy lett ismét értelmisége a felvidéki magyarságnak.

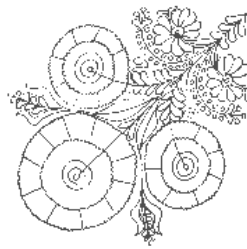
Turczel Lajos mintegy harminc éves egyetemi pályafutása során a magyar irodalomtanárok százait nevelte fel. Az elmúlt csaknem ötven évben megjelent több száz újságcikkével, tanulmányaival, kritikájával pedig ezreket okított. Ez a statisztikailag kimutatható életműve. De történelmileg ez mégis kisebb jelentőségű annál a szellemi kisugárzásnál, amellyel rendszeresen és tudatosan tett ellene annak a hivatalos hatalmi törekvésnek, hogy megfosszanak bennünket múltunktól és elidegenítsenek a magyar nemzettől. Turczel Lajos egész eddigi írott és íratlan életművével a magyar nemzeti azonosságot erősítette mindazokban, akiket tanított és nevelt. Köszönhetjük neki, hogy szellemi örökségünk egy részét birtokolhatjuk és gyarapítva hagyhatjuk utódainknak.

Duray Miklós

TURCZEL Lajos irodalomtörténész, kritikus (Ipolyszalka [ma Szlovákia] 1917). 1942-ben jogi doktorátust szerzett Budapesten. 1946–51-ben a kiskeszi állami birtok intézője volt. 1955-ben a pozsonyi pedagógiai főiskola magyar szakát végezte el. 1951-től a komáromi magyar gimnázium igazgatója, 1954-től a pozsonyi pedagógiai főiskola adjunktusa, 1959-től az intézmény tanára.

A csehszlovákiai magyar irodalom 1945 utáni korszakának kritikusa. Fiatal költőket és prózaírókat bemutató antológiákat szerkesztett. A hatvanas évek közepétől a két világháború közötti csehszlovákiai magyar irodalom és szellemi élet történetét kutatta, az irodalom fejlődési feltételeit vizsgálta.

Kitüntetései: Csehszlovákiai Írószövetség Nemzetiségi Díj (1966), Madách Imre-díj (1967, 1978), Fábry Zoltán-díj (1988) és Bethlen Gábor-díj (1989).

...a humán és természettudományos ... kultúrkört áthidaló egyetemi előadásait A fizika kultúrtörténete című könyvvé fejlesztette, amely egyedülálló, hatalmas szintézis, és mint ilyen, nagy hiányt pótol mind a magyar, mind a világirodalomban.

SIMONYI KÁROLY

fizikus

A fizika kultúrtörténete című műve

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Simonyi Károly 1916-ban született Egyházashalmon. A budapesti műegyetemen 1940-ben gépészmérnöki és egyidejűleg a pécsi tudományegyetemen jogi diplomát szerzett.

1940-ben a budapesti műegyetemen az atomfizikai tanszék tanársegéde lett. Az Egyesült Izzólámpa Rt. laboratóriumának külső munkatársaként kiemelkedő eredményeket ért el a radarfizika és -technika kutatásában, és ily módon aktív közreműködő volt az 1946-ban világsikert aratott Föld–Hold radarkapcsolat megvalósításában.

1948-tól a műegyetem soproni Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Karán egyetemi tanárként magfizikai laboratóriumot alapított, és munkatársaival együtt megépítette az első magyar részecskegyorsítót.

1952-ben Budapestre költözött, és vezetésével megalakult a Központi Fizikai Kutató Intézet atomfizikai osztálya és a műegyetem elméleti villamosságtan tanszéke. Tudományos munkássága a fúziós energiatermelés elvi lehetőségei terén bontakozott ki, eredményei ma is jelentősek.

1956-ban a KFKI Forradalmi Bizottsága elnökévé választották. Ezért 1957-ben az intézet elhagyására kényszerült. Ettől kezdve minden erejét a mérnökök nevelésének, tanításának szentelte: 1970-ig tanszékvezetőként, majd 1971-től, a tanszékvezetésről történt lemondásával kitérve az ellene irányuló támadások elől, beosztott egyetemi tanárként. 1989-ben vonult nyugalomba.

Simonyi Károly kiemelkedő tudós-tanár, aki négy évtizeden át alakította és művei révén ma is alakítja a magyar, az angol, a német, az orosz, stb. villamosmérnök-generációk szemléletét.

A Villamosságtan, Elektronfizika és Elméleti Villamosságtan könyvtrilógia Európa-szerte nagy hatást gyakorolt és gyakorol.

1971-ben kezdte meg kultúrtörténeti kutatásait: a humán és természettudományos kultúrák történetének egységes szemléletű tárgyalását. A két kultúrkört áthidaló egyetemi előadásait *A fizika kultúrtörténete* című könyvvé fejlesztette, amely egyedülálló, hatalmas szintézis, és mint ilyen, nagy hiányt pótol mind a magyar, mind a világ-irodalomban. A könyv nemcsak a természettudományokkal foglalkozó mérnökök, fizikusok, tanárok figyelmét fordítja a humán kultúra felé, hanem sok humán műveltségű érdeklődőnek is bemutatja a két kultúra lényegi egységét. Nem véletlen, hogy *A fizika kultúrtörténete* című könyv két német kiadásban jelent már meg, és a napokban hagyja el a nyomdát a negyedik, átdolgozott magyar kiadás.

Simonyi Károly munkásságát végül elismerte a magyar állam (Állami Díj, 1985; Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje, 1997), a Budapesti Műszaki Egyetem (díszdoktor), a Tudományos Újságírók Kamarája (Az év tudósa, 1996), hogy csak néhányat említsünk. A mai naptól kezdve Simonyi Károly munkássága – mindenki tudtával – a magyar nemzeti örökség része.

Kívánunk jó egészséget, töretlen alkotókedvet, hogy azt a nagy szellemi kincset, amelyet létrehozott, további művekkel gyarapítsa a nemzet és az egész világ érdekében.

Keszthelyi Lajos

SIMONYI Károly fizikus, mérnök (Egyházasháza [ma Románia], 1916). 1940–42-ben a műegyetemen a villamos gépek és mérések tanszékén, 1942–48-ig az atomfizika tanszéken dolgozott. Az Egyesült Izzó kutatólaboratóriumában félállású kutató, 1948–52 között a soproni Erdő-, Bánya- és Kohómérnöki Karon elektrotechnikai tanszékvezető, 1952–70-ben a BME elméleti villamosságtan tanszék vezetője, egyben 1952–57-ben a KFKI atomfizikai osztályvezetője, később félállásban igazgatóhelyettese, 1956-ban a KFKI forradalmi bizottságának elnöke. 1970 és 1989 között a BME Híradástechnikai Intézetének beosztott egyetemi tanára.

Kutatási területe: 1942–45 között Bay Zoltán csoportjában részt vett a radar elméleti kérdéseinek vizsgálatában és gyakorlati megvalósításában, 1948-ban új impulzusleosztó készülék elvét adta meg. Legjelentősebb eredményei a fúziós energiatermelés elvi lehetőségeinek vizsgálatával kapcsolatosak, az elméleti mechanika területén meghatározza a kúpos rudak önlengését, megadja a deformációs hullámok terjedését inhomogén rudakban. Jelentősebb mérnöki konstrukciója az első hazai magfizikai részecskegyorsító.

A fizikai tudományok kandidátusa (1952), doktora (1972). 1993-tól az MTA levelező tagja, 1994-től rendes tagja.

Kitüntetései: Kossuth-díj (1952), Állami Díj (1985), az Év Ismeretterjesztő Tudósa (1996).

Főbb művei: *Magyar– kínai elektrotechnikai szótár* (1962), *A fizika kultúrtörténete* (1986, 3. kiadás, németül is), *Elektronfizika* (1987, 5. kiadás, németül, oroszul is), *Elméleti villamosságtan* (1991, 11. kiadás, angolul, németül, oroszul, románul is).

...benne tisztelhetjük a magyar vallásos néprajz, a népi vallásosság hazai kutatásának megalapozóját és legmagasabb szintre emelőjét, aki mind az általános néprajz, mind a művelődés—irodalom—nyelvészet, sőt bizonyos mértékben még az ipartörténet területén is maradandót alkotott. Hatalmas tudását megrendítő emberség, derű, jóság, mélységes vallásosság, szinte szentferenci lelkület járta át.

BÁLINT SÁNDOR

néprajztudósnek

a szegedi nemzet szakrális néprajzát feltáró munkája

és közkinccsé tétele

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Kitüntető feladatot kaptam, amikor a Magyar Örökség Bíráló Bizottsága fölkért egy nagyon sokoldalú, emberileg, szakmailag kiemelkedő tudós méltatására, Bálint Sándor laudációjának megtartására. Azon kívül, hogy benne tisztelhetjük a magyar vallásos néprajz, népi vallásosság hazai kutatásának megalapozóját és legmagasabb szintre emelőjét, maradandót alkotott mind az általános néprajz, mind a művelődés—irodalom—nyelvészet, sőt, bizonyos mértékben még az ipartörténet területén is. Hatalmas tudását megrendítő emberség, derű, jóság, mélységes vallásosság, szinte szentferenci lelkület járta át. Ha beszélt, vagy akár csak néhány órát töltött vele az ember, különös lelki szűrése esett át. Úgy érezte, belsőleg átmosódott, megszabadult toxikus anyagaitól. Tisztább lett, jobb lett, még azt is mondhatni, hogy megigazult. S talán el is szégyellte magát, mintegy a jóság tükörképében látva önmagát, az óhatatlanul gyarlót, a hibákkal és emberi gyengeségekkel bőven ellátottat. Könyvei lektorálása, az alsóvárosi búcsú-gyűjtéseim s egyéb szegedi látogatásaim során és más szakmai alkalmakkor gyakran találkoztunk – s őt nálam is többször volt pesti lakásunkban. Mielőtt Szegeden kimentem volna az állomásra, ha csak tehettem, betértem a Dómba. Őérte is mindig imádkoztam, hogy maradjon sokáig közöttünk, és megköszöntem Istennek, hogy adta őt nekünk: adta a magyar tudományos életnek, adta Szegednek és adta őt példának, hogy miképpen kell élni, miképpen kell megmaradni embernek a megalázások, meghurcolások, az ország-világ előtti megszégyenítések alatt és ellenére. Micsoda hit, micsoda lelkierő

kellett ahhoz, hogy szinte krisztusi módon tudott ellenségeire, meggyötrőire nézni, nekik megbocsátani és megpróbáltatásait is lelkileg kamatozónak tekinteni! Emberre rosszat nem mondott, a legerősebb kifejezés, amit kritikaként tőle hallottam, de már kapitális üggyel kapcsolatban, ennyi volt: „haszontalan embör”. Itt a haszontalan a haszon főnév fosztóképzőjével ellátott értelemben szerepelt, vagyis valaki, aki nem jelent hasznot a környezete számára. Nála az élet a haszon fogalmával összekötődött, de ennek semmi köze nem volt a ma előtérbe került jelentésével, a profittal. Egyedül az élet eredményességét, a szellemi-erkölcsi téren fölmutatott hasznot, értéket jelentette. Nála az volt a mérce: az Istentől rendelt követelménynek mind lelki, mind szellemi szinten megfelelni, és használni az őt körülvevő kis- és nagyközösségnek: családnak, városnak, népnek, nemzetnek, konkretizálva: a magyarságnak és az egyháznak.

Talán sajtóságosnak tűnik, hogy mondandóm elejére Bálint Sándor embersége, lelkisége kívánczik. Valamiképpen fény vette őt körül, s ebbe a ragyogásba sodródtunk bele, ez kapott meg, sugárzott át reánk is. Először az ember képe ivódott belénk kitörölhetetlenül, s csak aztán hallgattuk a tudóst. S most néhány szót a mai kitüntetést sokszorosan megérdemlő polihisztorról, népe nagy krónikásáról. Népe alatt szűkítetten az Alsóváros, Szeged, „a szögedi nemzet”, a Homokvilág szülötteit értem, majd tágítva a kört a magyar nép, a magyar nemzet összességét.

Bálint Sándor 1904-ben Szegeden látta meg a napvilágot, és 1980-ban ostoba utcai baleset következtében halt meg Budapesten. Az agrár-jellegű Alsóváros közösségi és családi hagyománya a kertészkedő, paprikatermelő cívis-szülők egyetlen kései gyermekének helyét a kertben és a földeken jelölte ki. Nem így történt. Az életút más irányba tért el. A nagy tehetségű parasztfiú más talaj művelésébe kezdett. A népi kultúra, a néphagyomány alig-alig bolygatott humuszát forgatta, sok-sok ismeretlen szellemi emlékét hozva felszínre. A kezdetben említett tudományágakat egyaránt gazdagította élete végéig változatlan lelkesedéssel végzett kutatásai leleteivel, függetlenül attól, hogy a föltárt és rendszerezett értékek a szellemi vagy az anyagi kultúra tartományába sorolhatók-e. Bálint Sándor számára mindegy volt, hogy az Alsóvárosból és Szegedről kirajzott Homokvilág népének mely jellemző vonását, múltbéli megnyilatkozását tárja föl. Célja a „nagytaj” jobb megismerése és megismertetése volt, s mindennek az ismeretanyagnak a teljes hazai hagyományba való beillesztése és európai háttérű kivetítése. Most csak néhány művét említem, mely a szélesre táguló panorámába illik. Nyelvészeti munkásságára utal a *Szegedi szótár* és a *Szegedi példabeszédek és jeles mondások*, mintegy a szegedi népnyelv enciklopédiája, a *Szeged reneszánszskori*

műveltsége pedig a XV–XVI. századi Szeged társadalmi és szellem-történeti rajzát adja. *Szeged városa* című műve a város művészettörténeti múltjába vezet minket. *A szegedi paprika* és *A szegedi papucs* az alsóvárosi ősök paraszti remeklését, kézműipari készségét mutatja be. *A Tombác János meséi* egy kiváló képességű tanyasi mesemondón keresztül a népi alkotókészségnek állít emléket. Bálint Sándor összefoglaló nagymonográfiája, *A szögedi nemzet* három tekintélyes kötete széles kitekintéssel tárgyalja a város és a háttér Homokvilág településtörténeti, mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi, kulturális és vallási életét. Így összességében ez a nagy mű a pars pro toto elv alapján egy kicsinyített Magyarország néprajza is lehetne, ugyanis Szeged, e különös város és történeti kirajzolásai létrehozta települései – egységében a „Homokország” – Bálint Sándor összegező vizsgálódásai nyomán gyakran országnyira tágul, mi több, európai történeti távlatokat is nyit, mivel térben széthúzott, időben elmélyített kutatások nyomán tárul elénk. Ahogy *A szögedi nemzet* utolsó kötetének tagolásából látjuk, a Bálint Sándor-i kutatás másik fő területe a vallásos néphagyomány, amely területnek, mint mondtam volt, első igazi gazdája lett Magyarországon. Elemzéseit számtalan tanulmányban, kismonográfiában tette közzé, majd élete vége felé sikerült még a *Karácsony, húsvét, pünkösd*, majd az *Ünnepi kalendárium* című háromkötetes művében közreadni eredményeit. Pótolhatatlan segítséget nyújtott ezzel a vallásos néphagyomány bármely témájával foglalkozó kutatóknak, sőt az érdeklődő laikusoknak is. Ma már kézikönyv: első számú hiteles forrásnak számít. E művek révén értékeljük csak igazán, mit jelent a népi vallásosság hagyományvilágában rejtőzködő szellemi örökség, amely az eurázsiai kultúrához tartozó ember egész hit- és hiedelem-világát, vallási fejlődését közvetíti, és bonyolult eszmei szövevényként vetíti ki. Megismerteti a magyar népi katolicizmus rendszerét, fölfedi egyházi indíttatású és ősi képzeteket is eláruló mozzanatait, úgyszintén a kapcsolódó lelkiség és hitvilág összetevőit, mintegy létfeltétel-szerepét a paraszti életvitelben. Bálint Sándor kutatásai nélkül aligha vállalkozhatnánk a vallási néphagyomány új szemléletű történeti vizsgálatára és hiteles értelmezésére.

Bálint Sándor tudóspályája gyorsan ívelt fölfelé, alig 33 évesen főiskolai, majd egyetemi tanár 1947-től 1965-ig, amikor koholt vádak alapján meghurcolják, elítélik, majd nyugdíjazzák. Ettől kezdve élete gondokkal, méltatlan helyzetekkel lett teli. A hite és a munka tartja benne a lelket. A *Vir dolorum* – a fájdalmak férfja –, azaz a szenvedő Krisztus tudata s látványa emelte őt a napi lét keserőségei fölé olyannyira, hogy még mosolyogni is tudott, amikor keserves éveiről szólt. Tönkretevőiről sajnálattal tudta mondani: „szögényök, nem adatott mög nekik a hit világossága.”

Nem egy rövid köszöntő-méltatás, de egy hosszú tanulmány sem értékelhetné eléggé azt az átfogó, sokrétű munkát, amelyet mind a szűkebb haza, Szeged és környéke, mind pedig az egész magyar néprajztudomány és filológia köszönhet Bálint Sándornak, ahogy elnevezték őt: a legszögedibb szögedinek. Köszönheti kimagasló eredményeit és köszönheti sugárzó emberségét, a keresztény szeretet megtestesítését, a sötét korban másoknak is világító fényét. Így teljes ez az életmű, mert hordozza a hit és szellem egységének napjainkra divatjamúlt eszményét.

Erdélyi Zsuzsanna

BÁLINT Sándor etnográfus, folklorista (Szeged, 1904 – Budapest, 1980). A szegedi piarista gimnáziumban és a szegedi egyetemen tanult (1922–27), 1934-ben magántanár-rá képesítették. A szegedi polgári iskolai tanítóképző intézetben tanított (1931-től). 1945 tavaszán a Pálffy-féle Kereszténydemokrata Néppárt szegedi szervezője és vezetője, majd az országos vezetőség tagja, a párt kettészakadása után a Barankovics vezette Demokrata Párthoz csatlakozott, s a párt nemzetgyűlési képviselője lett (1945–48). 1948-ban visszavonult a politikai élettől. A szegedi tudományegyetem néprajz tanszékének professzora (1947–51 és 1957–65), a tanítási engedélyt 1951–1956 között megvonták tőle, s a szegedi egyetemi könyvtárba helyezték. Miután rendszerellenes izgatás megalapozatlan vádjával felfüggesztett börtönbüntetésre ítélték, 1966-ban nyugdíjba ment. Kutatási területe a római katolikus vallásos néphagyomány, az egyházi ünnepek, az alföldi népelet, szűkebben Szeged és vidéke néprajza, Szeged művelődéstörténete és nyelvjárása volt.

Főbb művei: *Népünk ünnepei. Az egyházi év néprajza* (1938); *Sacra Hungaria. Tanulmányok a magyar vallásos népelet köréből* (1944); *Szegedi szótár* (1–2., 1957); *Szeged városa* (1959); *A szegedi paprika* (1962); *Az 1522. évi tizedlajstrom szegedi vezetéknevei* (1963); *A szegedi nép* (1968); *Szegedi példabeszédek és jeles mondások* (1972); *Karácsony, húsvét, pünkösd* (1973); *Tombácz János meséi* (1975); *Szeged reneszánszkori műveltsége* (1975); *A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete* (1. 1975; 2. 1977; 3. 1980); *Ünnepi kalendárium*, (1–2., 1977); *A hagyomány szolgálatában* (összegyűjtött dolgozatok, 1981).

A DÍJÁTADÁS A MAGYAR RÁDIO MÁRVÁNYTERMÉBEN,
1998. DECEMBER 19-ÉN TÖRTÉNT

1937. október 28-án elnyeri az orvostudományi Nobel-díjat „a biológiai égési folyamatok körül tett felfedezésekért, különös tekintettel a C-vitaminra és a fumársav-katalízisre”. Másnap első útja a szegedi Dómba, Klebelsberg Kunó sírjához vezet. Ezután megy be intézetébe, és fogadja az egész város ünneplését.

SZENT-GYÖRGYI ALBERT

tudós, humanista

tudományművelése és a szegedi egyetemen elért Nobel-díja

MAGYAR ÖRÖKSÉG

„Az életemet ez ideig anyai örökségem határozta meg: egész életemben szerfelett szórakoztatott a munkám. Tudományos pályafutásom békéjét azonban nagyon zavarta az apai örökség, mely szerint mindig azt kell tenni, amit az ember helyesnek vél.” Az az ember, aki ezeket írta, és aki egész életében soha nem hátrált meg attól a valamitől, amit lelkiismereti kényszernek hívunk, hogy tudós maradhasson, és aki soha nem félt kimondani a tudományos igazságot, hogy lelkiismerete szerint élhessen, most – haló porában – Magyar Örökség Díjat kap.

Szent-Györgyi Albert 1893. szeptember 16-án született Budapesten. Anyai ágon hírneves jogászok utóda volt. Apai dédapja látta el hitelesítő kézjeggyel az 1848-as törvényt, amely Magyarország és Erdély unióját mondta ki. Apai nagyapja igazságügyi államtitkár és kúriai tanácselnök volt. A gyermek Szent-Györgyi Albertre nagy hatással volt akkoriban még nőtlen anyai nagybátyja, Lenhossék Mihály hisztológus, akinek a szelleme – mint azt Szent-Györgyi önéletrajzában megírta – uralkodott a családban. A nagybácsi haragudott a gyermekre, mert az rosszul tanult, ötödikes gimnazistaként például három tárgyból – köztük kémiaiából – megbukott. Ám a középiskolát már a legjobb jegyekkel zárta, ezért a Lenhossék nagybácsi hozzájárult ahhoz, hogy Szent-Györgyi beiratkozzék a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem orvosi karára. Tanulmányait 1911-ben kezdi meg, és még csak elsőéves

hallgató, amikor nagybátyja irányításával önálló tudományos dolgozatot ír. Egy év múlva nagybátyja újabb tudományos munkát bíz rá, ebből készített dolgozata megjelenik a *Természettudományos Értesítő*ben. Harmadéves korára már hisztológusként kezdik elismerni, de ő elégedetlen ezzel a tudománnyal, mert „keveset mond az életről”. Az élettan felé fordul. Ám kutatásokat alig végez, mert 1914-ben behívják katonának. Az orosz frontra kerül, ahol a harmadik szolgálati évében, hogy hazajöhessen, saját fegyverével átlövi karcsontját. Hazajön, 1917-ben doktorál, az ősz folyamán megnősül. Az olasz frontra viszik, egy katonai kórház bakteriológiai laboratóriumába. Egyik felettese hadifoglyokon kísérletezik. Szent-Györgyi tiltakozik. Bosszúból egy maláriával fertőzött mocsaras területre helyezik át. A háború néhány hét múlva befejeződik.

Szent-Györgyi az újonnan alapított pozsonyi egyetem farmakológiai laboratóriumában Mansfeld Géza professzor mellett tanársegéd lesz. Pozsony elcsatolása után Prágába költözik, ahol Armin Tsermak intézetében elektrofiziológiát tanul. Prágából Berlinbe megy, és a világhírű Michaelis asszisztenseként dolgozik. 1920–21 között a hamburgi Trópusi Higiéniai Intézet tudományos munkatársa, 1922–23 között pedig a leideni Gyógyszertani Intézet kutatója. 1923-ban a groningeni egyetemre megy magántanárnak Hamburger professzor laboratóriumába. Négy éves működése során a biokémiai légzés mechanizmusát kutatja, itteni eredményei a biokémia alapvető felfedezései között szerepelnek. Hamburger professzor halála után Rockefeller-ösztöndíjjal Cambridge-be megy. Az ösztöndíj megszerzésében Sir Frederick Gowland Hopkins segíti, akire Szent-Györgyi így emlékezett: „Tudományos előmenetelemre ő volt a legnagyobb hatással, bár soha sem beszélgettem vele tudományról. (...) Egyénisége azt hirdette, hogy minden befektetett kemény munka ellenére a kutatás nem rendszeres elfoglaltság, hanem intuitív művészi elhivatottság.” Cambridge-ben izolál egy redukáló anyagot, amiről azt tudta, hogy hat szénatomot tartalmazó savas karakterű szénhidrát. Mellékveséből állítja elő és hexuronsavnak nevezi. Kendall meghívja Amerikába, Rochesterbe, a Mayo Klinikára, ahol a Szent Pál vágóhídról szinte korlátlan mennyiségben tudnak biztosítani mellékvesét. Egy év alatt Szent-Györgyi 25 gramm anyagot izolált, majd visszament Cambridge-be. Az anyag nagyobbik részét a szénhidrát-vegyész Haworth-nek adja, hogy határozza meg az összetételét. 1927-et írnak, amikor megszerzi a kémiai doktorátust Cambridge-ben.

Valószínűleg gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter személyes rábeszélése alapján elfogadja a szegedi egyetem meghívását, és az Orvosi Vegytani Intézet vezető professzoraként költözik 1929-ben Szegedre. Laboratóriumában sok fiatal dolgozik (Banga Ilona, Gerendás Mihály,

Laki Kálmán, Straub F. Brunó). Ő is csak harminchét éves, bár a haja ekkor már fehér. Laboratóriumában felkeresi őt egy magyar származású, fiatal amerikai biológus, Svirbely, azzal a kéréssel, hogy nála dolgozhasson. Svirbely szakterülete a C-vitamin hatásának állatkísérletes vizsgálata. Szent-Györgyi átadja neki a még a Cambridge-i időkből megmaradt egy grammnyi hexuronsavat, vizsgálja meg, biztosan C-vitaminnak találja-e? 1931-ben már bizonyos volt, hogy a hexuronsav azonos a C-vitaminnal. Kiderül, hogy a szegedi zöldpaprika az addig ismert leggazdagabb C-vitamin forrás. A Szent-Györgyi intézet C-vitamint gyártó üzemmé alakul. Az anyag bőségesen eljut a világ jelentős vitamin kutatóhelyeire.

A Vitapric márkanevű paprikasűrítménnyel végzett klinikai vizsgálatok során Rusznyák István és Szent-Györgyi Albert felfedezi a P-vitamint. Szent-Györgyi intézetében bevezeti az izom-biokémiai kutatásokat, az egyik izomfehérjét, az aktint a világon elsőként Straub F. Brunó izolálja. Klebelsberg segítségével kutatásaihoz megszerzi az angol Rothermere és a Rockefeller alapítványok anyagi támogatását. Szent-Györgyi Albert csoportján kívül ezekből a pénzekből egy sor zseniális szegedi orvosprofesszor dolgozik (Rusznyák István, Purjesz Béla, Jancsó Miklós, Ivánovics György). Külföldi tudományos társaságok és akadémiák választják meg tagjaik közé: a Harvard Egyetem meghívott előadója és a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. 1934–35 között az orvostudományi kar dékánja. 1937. október 28-án elnyeri az orvostudományi Nobel-díjat „a biológiai égési folyamatok körül tett felfedezésekért, különös tekintettel a C-vitaminra és a fumársav-katalízisre”. Másnap első útja a szegedi Dómba, Klebelsberg Kunó sírjához vezet. Ezután megy be intézetébe, és fogadja az egész város ünneplését. A Nobel-díj mit sem változtat élet- és munkarendjén. Korán kel, gyakran már hajnali négykor dolgozik. Szeret sportolni, teniszeznek, úszik, korszolyázik. 1940–41 között rektor. Szegedi Egyetemi Ifjúság néven új diákszervezetet hoz létre. Ebben Sík Sándor professzortársa támogatja. Diákjaival előadatja a *Hamletet*. A negyvenes évek elején egyre több támadás éri a fasizmussal szimpatizálók részéről. Az ifjúság megrontójának és zsidóbérencnek nevezik a sajtóban is. Professzortársai védelmükbe veszik. 1943-ban egy isztambuli egyetemi előadás ürügyén kapcsolatba lép az angol diplomáciával, és tárgyal Magyarország háborúból való kiugrási lehetőségeiről. Küldetését a német titkosszolgálat leleplezi, Hitler követeli kiadatását Horthytól. Ekkor már bujkál. Összefoglalja az izommal kapcsolatos kutatási eredményeit, és elküldi őket Svédországba Hugo Theorellnek. Per Anger kocsijának csomagtartójában csempészik ki a svéd követségről a gestapósok elől. Ezután Dunai László álnéven tartózkodik különböző rejtékhelyeken. A szovjetek nagyon jól bánnak Szent-

Györgyivel. Ellátják élelmiszerrel családjával együtt, kiviszik Moszkvába, az akadémiai ünnepségekre, elutazzatják Örményországba, itthon lehetővé teszik számára, hogy 50-60 tudóstársa számára ingyenes élelmiszerellátást biztosítson. 1946-ban a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság elnöke és a Magyar Tudományos Akadémia másodelnöke lesz. 1948. március 15-én Kossuth-díjat kap.

Ugyanebben az évben Svájcba utazik, ahonnét az USA-ba disszidál. Boston mellett egy Woods Hole nevű halászároszkában telepedik le. Itt, az Atlanti-óceán partján vásárol házat, és izomkutatásait az itteni Tengerészeti Biológiai Laboratóriumban folytatja. A későbbi években figyelme a rákkutatás felé fordul, ő az első, aki a teljesség igényével mérhető elméletet publikál a rák keletkezéséről. Pedig pénze nem volt, mert kutatásaihoz nem kapott állami támogatást. Talán híres pacifizmusa – sokszori tiltakozása a vietnami háború ellen – volt az oka a hivatalos támogatások elmaradásának. 1974-ben – egy magánalapítvány keretei között – tudja csak folytatni rákkutatásait. Az alapítványt közadakozásból a Salisbury házaspár hozza létre. Ők szervezik meg a „laboratórium falak nélkül” nevű hálózatot a világ különböző pontjain élő tudósokból, akik rendszeresen találkoznak Woods Hole-ban. Állandó munkatársa csak egy van, asszisztensnője, Jane McLaughlin. Jórészt Szent-Györgyi Albertnek köszönhető, hogy a hatvanas évek végén jelentős ENSZ-pénzeket ítélnek meg Magyarországnak, azon belül is Szegednek egy felépítendő biológiai kutatóközpont számára. 1978-ban tagja a Szent Koronát hazahozó amerikai küldöttségnek. 1986. október 22-én halt meg Woods Hole-ban, ott helyezték örök nyugalomra.

Magyarországon ő volt a legnépszerűbb természettudós. Ezt ő érezhette, tudhatta. Amikor 1973 kora őszén – huszonhat év után – először látogatott haza, a szegedi egyetemen – amely ma az ő nevét viseli – ezeket mondta: „Nekem most nincsen házam a Tisza partján. Az én házam egy másik nagy víz mellett áll, én ma egy másik országban dolgozom, igyekezetem az egész emberiségé, de megragadom ezt az alkalmat is annak kijelentésére, hogy én magyar ember vagyok, és e hazához tartozónak érzem magam.”

Hidvégi Máté

SZENT-GYÖRGYI Albert biokémikus (Budapest, 1893 – Woods Hole, Massachusetts, USA, 1986). Anyai ágon a neves tudósdinasztia, a Lenhossék család negyedik nemzedéke. Tanulmányait a Lónyay utcai Református Gimnázium elvégzése után 1911–17-ben a budapesti egyetemen végezte. Már orvostanhallgatóként a morfológia érdekelte, később szövettani vizsgálatokat végzett nagybátyja, Lenhossék Mihály intézetében. Az első világháborúban medikusként vett részt, de hamarosan leszerelték. Orvosi oklevelének megszerzése

után Pozsonyban, Prágában, Berlinben, Leidenben, Groningenben, ezt követően Cambridge-ben (ahol 1927-ben kémiai doktorátust szerzett) folytatott tanulmányokat, tartott előadásokat. 1931–45 között a szegedi Ferencz József Tudományegyetem Orvosi Vegyészeti Intézetének professzora, 1945–47 között a budapesti orvosi karon a biokémia professzora, 1946–48-ban az MTA másodelnöke. 1947-től az USA-ban működött, ahol 1947–62 között az USA Izomkutató Tudományos Intézete tengerbiológiai laboratóriumának igazgatója, 1962–71 között Dartmouth-ban egyetemi tanár, számos tudományos tanács tagja.

Pályafutásának elején a biológiai oxidációval foglalkozott, kimutatta, hogy az anyagcsere a hidrogén és az oxigén aktiválásán alapul. Felfedezte a C_4 dikarbonsav-katalízist, ami a Szent-Györgyi–Krebs-féle körfolyamat alapját képezi. A peroxidáz-rendszerre vonatkozó felfedezései vezették el ama redukáló ágens felfedezéséhez, amely az oxidáláshoz szükséges, és később aszkorbinsavként vált ismertté. Megállapította a hexuronsav összetételét, amit azonosított az aszkorbinsavval, és ami nem más, mint a C-vitamin. E felfedezéséért 1937-ben Nobel-díjat kapott.

A szubmolekuláris vizsgálatok után érdeklődése a rosszindulatú daganatok felé fordult. Két évtizeden keresztül foglalkozott a sejtszintű szabályozás jelenségeivel.

Fontos szerepet játszott a Kállay-kormány kiugrási kísérletének diplomáciai akcióiban. Bár 1947-től az USA-ban élt, soha nem szakította meg kapcsolatait szülőföldjével, mindig magyarnak vallotta magát. Az 1970-es évektől kezdve rendszeresen hazalátogatott. 1987-ben a Szegedi Orvostudományi Egyetem (mely már korábban díszdoktorává avatta) felvette nevét.

Főbb művei magyarul: *Az élet jellege* (1975), *Az anyag élő állapota* (1983), *Válogatott tanulmányok* (1983).

Erdélyisége nem leszűkített regionalizmus, hanem térbelileg pontosan megnevezhető helyen keletkezett egyetemes magyar művelődési érték.

MÁSODIK

DÍJAZOTT

KÁNYÁDI SÁNDOR

művészetében az erdélyiség költői megjelenítése

MAGYAR ÖRÖKSÉG

A világirodalom és a magyar szépliteratúra nagy költői után, olyan versbeli remeklések ismeretében, mint amilyen a *Vándor éji dala* vagy *A vén cigány*, korunk művelt, sokat olvasott embere honnan merít bátorságot ahhoz, hogy versírásra adja a fejét?

Csakis a lélek legmélyén fészkelő kényszerítő erőből. A görögök Daimonja parancsának engedelmeskedő, az alkotás kínkeservét vállaló alázatból.

Ezt nem én állítom, hanem a XX. századi erdélyi magyar irodalom egy ma már kevesek által olvasott, de az időben egyre növekvő alakja, Bánffy Miklós véste emlékezetünkbe. A művészetek titkait sokfelől – a dráma, az elbeszélés, a regény irányából – közelítő, talpig szépmíves férfiú úgy vélekedett, hogy „a vers olyan fölfokozott lelki zengést, olyan tömörített kifejezést kíván, ami csak az önvallomás kitöréséből szület-hetik, mikor az érzés annyira hatalmasan buzog, hogy utat kell törnie magának, és csengésben, ritmusban, tündökletes szóban ki kell harsog-nia, amit érez”.

A hetvenedik életéhez közeledő Kányádi Sándor csupán ennyit tett: csengésben, ritmusban, tündökletes szóban elharsogta, olykor alig hallhatóan elsuttogta, némelykor pedig könnyes szemmel elzokogta azt, amit érez, s azt, amit mi, kortársai ugyancsak érzünk, de megfelelő tálen-tum hiányában sohasem tudtunk volna nemhogy tündökletes szavakba, de még csak hétköznapiasan szürke tömondatokba se foglalni.

A gyermek Kányádi Nagyküküllő menti szülőfalujából, Nagygalamfalváról apja lovas szekeren kelet felé indulva gyakran haladt el amaz agyagfalvi rét mellett, ahol elődei századokon keresztül (utoljára 1848 őszén) rendszeresen összesereglettek, hogy a magyar szent királyoktól nyert jogaikra emlékezzenek, és másokat is arra emlékeztessenek;

kissé följebb, a szejkefürdői domboldalon Orbán Balázs sírja emlékeztette a honszerelmet mérő cselekvőkészségre. Ha nyugat felé dőögött a fuvarozó szekér, a rajta ülőnek a székelykeresztúri Gyárfás-kúria öreg körtefája regélt arról, hogy költő-őse, Petőfi Sándor itt töltötte utolsó éjszakáját. S továbbhaladva az országúton Héjjasfalva és Fehéregyháza között pedig a gyeplőt szorongató emberpalánta azt találgathatta, hogy hol lehet az az arasznyi föld, mely beitta a világszabadság énekesének kiontott vérét.

Mindez a látvány már akkortól fogva versbe kívánczolt, hogy az elemista korú gyermek életébe a világtörténelem úgy kopogtatott be, hogy:

„Itt járt a háború!
Hámot, szekeret rekvirált,
és elvitte a férfiak
javát.”

A háború után az életben maradás pusztá öröme és a békességes szép élet csábos ígérete sokunkkal együtt őt is megbabonázta. De csak rövid időre. Egyike azoknak az éles szemű erdélyi magyar alkotóknak, akik ebben az időben – a XX. század második felének szürkületében – és a fától-fáig tartó szűk mozgástérben úgy teremtetek harmóniát az ajándéku kapott hagyomány és a megszerzett korszerű poétai eszköztár között, hogy senkivel össze nem téveszthető példaembert faragtak önmagukból. Költő lett „tűzön-vízen át”.

Erdélyisége nem leszűkített regionalizmus, hanem térbelileg pontosan megnevezhető helyen keletkezett egyetemes magyar művelődési érték.

Ez az erdélyiség annyival is gazdagabb, hogy létrehozója egyike a modern román költészet legavatottabb mai tolmácsolójának, aki önálló kötetben közreadta az erdélyi századok népköltészetének magyarra fordított remekeit is. Az erdélyi jiddis népköltészet szívbemarkoló üzenetét ugyancsak ő juttatta el a magyar olvasóközönséghez.

Életemben sok emlékezetes órát töltöttem társaságában. Hullattam mellette könnyet a Házsongárdi temetőben, erdélyi magyar költő nyitott sírjának mélyére pillantva. De van ennél sokkal vigaszteljesebb élményem is. „A költészet íratlan szolgálati szabályzatának” gyakorlatba ültetését azokban az apró falusi iskolákban ismertem meg mellette, ahol a kolozsvári gyermeklap költőmunkatársa leghűségesebb olvasóival, a verseit kipiruló orcával mondó magyar gyermekekkel találkozott.

Azt, amire feltette életét, a *verset* gyermekszáj határozta meg a legtalálóbban: „A vers az, amit mondani kell.” A gyermekek mondják a verset, s velük együtt mi, éltebb korúak is mondjuk, és szentül hisszük,

hogy a „lovait kereső kisfiú” a Kárpátok karéjának sűrűsödő századvégi alkonyatában, fától fáig lopakodva megtalálja elveszett jószágát.

Kányádi Sándor művészetében az erdélyiség költői megjelenítése magyar örökség.

Benkő Samu

KÁNYÁDI Sándor író, költő, műfordító (Nagygalambfalva [ma Románia], 1929). Tanulmányait a Szentgyörgyi István Színművészeti Intézetben, Marosvásárhelyen és a Bolyai Egyetemen, Kolozsvárt végezte.

1951–52-ben az *Irodalmi Almanach* segédszerkesztője, az *Utunk* munkatársa, 1955–60-ig a *Dolgozó Nő*, majd a *Napsugár* című gyermeklap szerkesztője, 1950-ben jelennek meg első versei az *Ifjúmunkás* című lapban. 1987-ben meghívják a rotterdami nemzetközi költőtalálkozóra, de nem kap útlevelet, ezért kilép a román írószövetségből. Kolozsvárott él, írásait rendszeresen közli a *Kincskereső* című gyermekfolyóirat, a *Confessio* szerkesztőbizottságának tagja. 1990-től a kolozsvári Antitotalitárius Demokrata Fórum tiszteletbeli elnöke, 1997-től a Kossuth- és a Széchenyi-díj Bizottságának tagja.

Kitüntetései: Utunk-díj (1968), a Román Írószövetség díja (1971, 1978), Déry Tibor-jutalom (1986), az Év Könyve jutalom (1989), MSZOSZ-díj (1990), Zichy Jenő-díj (1992), Fitz József-díj (1992), Kossuth-díj (1993), Magyar Művészetért Díj (1993), Herder-díj (1994).

Főbb művei: *Virágzik a cseresznyefa* (versek, 1955), *Sirálytánc* (versek, 1957), *Harmat a csillagon* (versek, 1964), *Fényes nap, nyári nap* (gyermekversek, 1965), *Három bárány* (gyermekversek, 1965), *Kikapcsolódás* (versek, 1966), *Függőleges lovak* (versek, 1968), *Fából vas-karika* (mesék, 1969), *Fától fáig* (versek, 1970), *A bánatos királylány kútja* (versek, mesék, történetek, 1972), *Szürkület* (versek, 1978), *Farkasúzó furulya* (versek, mesék, történetek, 1979), *Fekete-piros versek* (1979), *Kenyérmadár* (versek, mesék, történetek, 1980), *Tavaszi tarisznya* (gyermekversek, 1982), *Virágon vett vitéz* (mesék, 1984), *Világlátott egérke* (meseregény, 1985), *Madármarasztaló* (versek kicsiknek, nagyoknak, 1986), *Sörény és koponya* (versek, 1989), *Kükküllő kalendárium* (1989), *Néma tulipán* (versek, mesék, 1992), *Vannak vidékek* (válogatott versek, 1992), *Valaki jár a fák hegyén* (versek, 1997). Műfordításai: *Egy kis madárka ül vala.* – *Erdélyi szász népköltészet* (1977), *Erdélyi jiddis népköltészet* (1989). Fordította Ioan Alexandru, Tudor Arghezi, A. E. Baconsky, Ion Barbu, Nicolae Labi, Aurel Rău műveit. Lemeze: *Vannak vidékek* (1989).

Melis György nemcsak a nagy mesék, hanem a nagy tragédiák énekese is ... de tehetségének és művészetének van egy másik dimenziója: az őskomédiás, a nagy komikus. Olyan művész ő, aki az életet a maga teljes ellentmondásosságában képes átfogni és elénk tárni.

HARMADIK

DÍJAZOTT

MELIS GYÖRGY

nagyszerű színpadi szerepformálása és énekművészete

MAGYAR ÖRÖKSÉG

A színész, az operaénekes mülékony matériában formál: a hallható beszédben, énekben és a látható mozgásban, taglejtésben és mimikában. Ez a matéria minden mulandó dolgok legmulandóbbika. A színész, az operaénekes csak a pillanat számára formál. Ábrázolásának az a sorsa, hogy nem képes fennmaradni. A filmben és a hangfelvételen persze bizonyos értelemben megőrződik ez a mülékony valami.

Ha a *Bánk bán* és a *Háry János* régi felvételeit hallgatjuk, Biberach rövid és Napóleon még rövidebb szerepében máris feltűnik, hogy a fiatal Melis György kizárólag a hangjával egy pillanat alatt eleven és jellegzetes, szinte látható figurát teremt. De a jellemalkotásnak ezek a korai felvillanásai még csak sokat ígérő előjelei voltak annak a kiteljesedésnek, amely e művek nagy szerepeinek meghódításával következett be.

Korai nagy alakításai közül néhányban összeolvad az egyéni életút és egy reprezentatív magyar sorsképlet. A Szarvas melletti tanyán született, szlovák anyanyelvű parasztszármazék már a magyar nyelv példás elsajátításával a magyarságot választja, és egyik korai főszerepében, a *János vitéz*ben – ne becsüljük le ezt az egyszerű, naiv, de őszinte művet – mint Kukorica Jancsi máris a *Háry János* nagy eszmei állásfoglalását előlegezi: az önerőből történő felemelkedést a falutól Tündérorszáig, ám végül a hazatérést a kis hazába. Háryja ennek az állásfoglalásnak a hitelességétől vált Palló Imrée után is klasszikussá. A *Székegyfőn*béli Kérő-alakításból azután e hitelesség erőforrását is megismerhettük: a kiszolgáltatottságba való bele nem nyugvás energiáját, a boldogulás kikövetelését.

De Melis György nemcsak a nagy mesék, hanem a nagy tragédiák énekese is. A *Bánk bán*ban a magyar sors két indulati pólusát testesítette és testesíti meg: Petur bánt, a lázadás robbanó, egyszersmind méltóság-teljes szenvedélyességét, illetve Tiborcot, a végsőkéig kifosztott, elesett,

panaszkodó és segélykérő jobbágyot, akinek tétovasága alatt azért még harci kedv izzik. S a nemzeti tragédiák felmutatása után a magyar operairodalom legnagyobb individuális tragédiájának páratlan megfogalmazását is köszönhetjük neki: a Kékszakállú herceg magába zárt, megközelíthetetlen magányának fájdalmát.

A magyar operák a magyar sorsproblémákkal küszködnek, s szerepeik ezért leginkább Melis művészetének borúsabb oldalát bontakoztatják ki. De hatalmas életművének sok-sok alakításából tudjuk, hogy tehetségének és művészetének van egy másik dimenziója is: az őskomédiás, a nagy komikus. Olyan művész ő, aki az életet a maga teljes ellentmondásosságában képes átfogni és elénk tárni.

Schiller azt mondja: „Az utókor a mimes számára nem fon koszorút.” Mi szerencsére kortársai vagyunk, és kötelességünk ezt megtenni. Melis György képes volt hatalmas örökséget átvenni, s merjük remélni, hogy az egyénisége által átformált örökség, a magyar kultúrának ez a lényegi része, örökség is marad, s nemcsak az élményi emlékezetbe épül be, hanem a jövő művészetébe is.

Fodor Géza

MELIS György operaénekes (Szarvas, 1923). 1945–51-ben végezte a Zeneművészeti Főiskolát. 1949-től az Operaház magánénekes.

Kitüntetései: Liszt Ferenc-díj (1954, 1959, 1973), Kossuth-díj (1962), kiváló művész (1967), Kazinczy-díj (1973), Bartók Béla–Pásztory Ditta-díj (1986).

Főbb szerepei: *Don Juan*, *Falstaff*; Posa (*Don Carlos*), Figaro (*A sevillai borbély*), Kékszakállú (*A kékszakállú herceg vára*), Almaviva (*Figaro házassága*), Don Alonso (*Così fan tutte*), Petur bán, Tiborc (*Bánk bán*), továbbá Bach passiói és Brahms, Berlioz, Mahler, Schubert, Schumann dalai.

...aki a „látottakat ismertté, az ismerteket tudottá, a tudottakat élménnyé, az élményeket magasztossá” tette...

NEGYEDIK

DÍJAZOTT

EGRY JÓZSEF

festőművészek

az európai festészetet gazdagító kolorizmusa

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Testamentumot nem hagyott ránk. De ránk hagyta tekintetét, mely meggyötört, szenvedő arcából néz ránk. Arról az apró, 1940-es, késői képről, melyen szembe néz velünk – hisz tudjuk, hogy „szemével fogott kezét” –, szembe néz a világgal, és soha meg nem nyugvó önmagával. Ismerjük arcvonásait fiatalkori önarcképéről, és ahogy a festőállvány előtt állt a napsütötte tájban és az ajtó keret-rácsa mögött. Felismerjük a háborús időkben festett Krisztus-arckép vonásaiban, pribékek között. Próbáljuk megfejteni arcának ráncból szőtt hieroglifáit. „Festő akartam lenni, de...” – írta le aztán nélkülözéseit önéletírásában. Mert írt önélet-rajzot és naplót, egyszerű szavakkal jegyzeteket és leveleket. Megírta, megírták tanulmányútjait Párizsba, Belgiumba, amikor elsősorban az ember alakult, érlelődött. És megérkezését, a háború borzalmi között, a badacsonyi katonai kórházba, a Balatonhoz. „Hazataláltam szülőföldem levegőjében...” Rácsodálkozását arra a helyre, ahová megérkezett, amelyre szüksége volt a művészeknek, a helyre, ahol Dél Géniusza még élt, ahol több mint harminc esztendőn át élt és festett. Hisz’ mindig „azt festette, amit élt”.

A barát-pártfogó Keresztury írta róla: „tudta, hogy a génusz nemcsak folytatja, hanem teremti is a nemzeti művészetet”. A magyar festészet történetében sokan rajzolták-festették már a magyar tengert. A generális földképész-tájrajzoló és a litográfus aprólékos gonddal, elbűvölő részletességgel, mások romantikus hevülettel. Születtek nagy tájképek az aligai meredek partfalról és bensőséges paysage intime-ek a zombékos partvidék halászaikról. Láttatták festők a fürdőzők tarka, színes világát és a téli, hideg kék-szürke-zöld, rianás-szabdalta befagyott víztükör vonalhálóit. Mégis, a Balaton festője Egrý József, a balatoni remete, aki a „látottakat ismertté, az ismerteket tudottá, a tudottakat élménnyé, az élményeket magasztossá” tette, hogy saját ars poeticája szerinti művészetet hozzon létre.

Festette a badacsonyi öblöt és a szemközti hegyeket, a kígyózó part-vonalat és a szőlőhegyet a szüretelőkkel és a szamaras emberrel. A szentté lett pásztort és Kristófot a Balatonnál. A halászokat, amint a roppant vízzel küzdenek és a végtelen víztükröt, arany szemcsés légkörével, fénysugarakkal és sugárkévekkel, a fényzuhatagos mindenséggel. Megfestette a követ, a hegyet, a vizet, a levegőt, érzéki-konkrét ábrázolásmóddal, de képein minden matéria megváltozott, átszellemült. Festett az impresszionizmus *plein air* frissességével, és tükrözte belső világát expresszív indulattal. Eleinte súlyos, vaskos, tömör színekkel festett, majd, miként az áttetsző olajfestékretegen áthat a bársonyos pasztell könnyedsége, úgy „csordult ki a fény a színekből”, mert a gyöngyház-színű tó párás fényében „minden elveszti tárgyi valóját”, a fény átjár mindent, anyagtalánít és újjá teremt. Egry legendát teremtett, és maga lett legendává. „Én nem a Balatont, hanem annak világát festem” – írta naplójában. Ezt a balatoni világot hagyta ránk, káprázatos atmoszférájával, délibábos párás fényeivel, képekbe átírva, amelyet másképpen látunk az ő festményei óta.

Gopcsi Katalin

EGRY József festő (Újlak, 1883 – Badacsonytomaj, 1951). Müncheni és párizsi tanulmányok után 1906–1908 között a budapesti Képzőművészeti Főiskolán Szinyei Merse Pál és Ferenczy Károly mellett dolgozott. E korszakának kiemelkedő műve az *Éjjeli menhely előtt* (1907). 1909-ben rendezte első önálló kiállítását a Művészházban. Az 1910-es években mindinkább a paraszti környezet foglalkoztatta (*Kapálók*, 1916). Szembenéző *Önarcképe* (1917) zárta le munkásságának addigi szakaszait, illetve nyitotta meg a balatoni korszakot. 1918-tól rövid megszakításokkal a Balatonnál élt, előbb Keszthelyen, majd Badacsonytomajban. 1922-ben Budapesten a Balatoni Társaság kiállításán szerepelt műveivel. 1928-ban Berlinben és Drezdában, Medgyessy Ferencsel közösen a budapesti Tamás Galériában állított ki. Az 1927-es *Önarckép napsütésben* képtől az 1935-ös *Támaszkodó* című önarcképig változott az alak és a táj léptéke, a környezet inkább csak színében-hangulatában érzékelhető, akárcsak ablak mögötti önarcképei esetében (*Önarckép rács mögött*, 1941). Emlékkiállítását 1971-ben a Magyar Nemzeti Galériában rendezték meg. 1973-ban nyitották meg Badacsonyan, egykori műtermének helyén emlékmúzeumát. Fő művei itt, valamint a Magyar Nemzeti Galériában s a pécsi Modern Magyar Képtárban találhatók.

Kitüntetés: Kossuth-díjas (1948).

Közös életművük és külön-külön is jelentős filmes tevékenységük a vizuális művészetek szinte teljes spektrumát felöleli.

ÖTÖDIK

DÍJAZOTT

B. FARKAS TAMÁS ÉS KERNÁCS GABRIELLA

televíziós szerkesztő-rendező

modern képző- és iparművészetet megjelenítő

filmjeinek sokasága

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Ők ketten, B. Farkas Tamás filmrendező – Máriássy Félix tanítvány – és Kernács Gabriella szerkesztő, művészettörténész – Pap Gábor tanítvány – évtizedek óta együtt és egyformán élnek a vizuális és tárgyművészetek fénykörében. Egyidősek a televíziónak mint műfajnak a felnőtté válásával. Őrzők és nem pazarlók, újrateremtők és nem elfogultan szemezgetők. A múltat a jövővel szakadatlanul összekötni akarók álmait álmodják. Nem azért közvetítők, mert nem képesek a teremtésre, hanem azért újrateremtők, mert biztos választóképeséssel áldotta meg őket a Teremtő. Ez meghatározó egyéni sorsukban is: miért is ne találkoztak volna egymással?

Az 1968-as közös indulásuk utáni harminc év alatt kötélle sodródtak szorgalmas kezeik alatt az akarát elemi szálai, elmozdították vele a képernyők százezrein a felületesség, az álságosság, a hazugság, a közömbösség és a butaság torlódó hegyeit, hogy mögöttük felragyoghasson az igazi kép, az igazi szobor, a szentséges szépségű tárgyak sokasága, általuk pedig az alkotói sorsok mélységei és magasságai. Egyek a végtelen türelemben, a szakmai alaposágban, a tárgyi tudásban, a keresés tudatosságában, az életformaként megélt szorgalomban, az érdekes témák megvalósításának csendes makacsságában. Utolérhetetlenek a filmre kiszemeltekhez való közeledés utánozhatatlan kedvességében. Filmjeikben így együtt, egyszer visszakereshető lesz a kor, melynek értékei rájuk mint arra érdeemesekre is bízattak.

Sohasem ólálkodtak a hatalom közelében. Körülményeiket nem panaszták, kicselezték inkább őket. Nem siránkoznak. Megkönnyezik, ami halandó, és feltámasztják a halhatatlanságra ítélteteket. Felsorolhatatlanok az alkotók, akiket méltó módon felmutattak, a sorozatok,

alkalmak, feldolgozások és bedolgozások, melyek létrehozásában részt vettek itthon és külföldön. Mindezt pedig termékeny csendben, partnerek és munkatársak tiszteletétől és szeretetétől övezve, haragosok és irigyek nélkül. Példátlan egyszerűség, tisztaság – példátlan példamutatás.

Kernács Gabriella arcát – bár mindig ott ült a kérdezett és a figyelő kamera között – alig láthatta valaki. Alaposan felkészült, mindent megtervezett, szíve melegével bátorított. Éber volt az igazságban és megbocsátó azokban a helyzetekben, amelyekben amatőr beszélőket kellett javíztatni profi műveik magyarázatakor. Kernács következetesen csak olyanokat szerkesztett, akiknél ez a dolog nem eshetett meg fordítva...

B. Farkas Tamás érzékeny lélek, de teljesen érzéketlen a képi bolondériák, a formalista kamerakalandok, a rendezői terrorizmus és a vizuális handabanda trükkjei iránt. Kérlelhetetlen viszont az érthető és éltető igazság dolgában. Erős a megtartó információ teljességének, a közvetítőszerep vállalásának önkéntes alázatában. Társalkotó, aki elég bátor ahhoz, hogy feloldódjék magában a felmutatott műben.

Közös életművük és külön-külön is jelentős filmes tevékenységük a vizuális művészetek szinte teljes spektrumát felöleli. Színeik között ott van a mindent egybefogó építészet mellett a népművészet, a festészet, a szobrászat, a grafika, az alkalmazott művészetek sora; iparművészet és lakáskultúra csakúgy, mint a tágabban vett környezetművészet. Művek, alkotók és a befogadó kor egységében. Képernyők százezrei rá a tanúk évtizedek óta.

A laudációkban általában vesztésre vannak ítélve a címeket idéző felsorolások, hiszen a szikár szavak méltatlan sűrítései vajmi keveset adhatnak vissza valódi céljaikból. Most kellő mértéktartással mégis felsorolásra kell vállalkoznom, mert Kernácsnak és B. Farkasnak szinte édes gyermekeiről lévén szó, neveiket lehetetlen elhallgatni. Így hívják a legkedvesebbeket: Holló László, Szalay Lajos, Balázs János, Kós Károly, Ámos Imre, Würtz Ádám, Anna Margit, Tóth Menyhért, Ország Lili, Gyarmati Tihamér, Deim Pál, Kassák Lajos, Somogyi Győző, Zámbo István, Melocco Miklós, Bálint Endre, Farkas Ádám, Schéner Mihály, Supka Magdolna, Pérely Zsuzsa, Kő Pál és még félszázan mások...

Majd' ugyanennyi a jelentős alkotócsoporthoz, hazai és külföldi kiállítótermekből és múzeumokból való esemény-közvetítés. Ismét csak néhány fontosabb téma; Ybl Miklós; a Seuzo-kinccs; a dunántúli kastélyok; a főtí templom; az Operaház; idős Markó Károly; Udvardy Erzsébet; a Manuál-csoport; Rippl-Rónay József; a Thonet-jelenség; Csete Ildikó; az Országcímer; sorban a nagy magyar múzeumok; a Sevillai Világkiállítás; a Batthyány-, a Herzog- és a Hatvany-gyűjtemények.

Ötvenöt kisfilmet készítettek a *Magyarok Cselekedetei* sorozatának, és végigfilmezték a 301-es parcella történelmi és művészettörténeti jelentőségű megszületését.

Ha arra gondolok, mi a közszolgálat, Kernács jut eszembe és B. Farkas. Ha azt mondom: rajz, kép, szobor, tárgyak, környezet – ismét csak rájuk gondolok. Ha azt kívánom magunknak, hogy úgy ismerjük meg a kortárs művészet jelenét és sejtjük meg jövőjét, hogy annak láthatatlan száalai gyökérként nyúljanak le a közös múltba, akkor ennek a vágynak a teljesülésébe mindig érdemes lesz kettőjüket belekalkulálni. Mert mi lehetne örökebb örökség, mint azok a tettek, melyekben a nemzet legfontosabb értékei nyerik meg mindennapi küzdelmeiket képernyőnk csillogó harcmezején.

Fekete György

B. FARKAS Tamás filmrendező (Baja, 1937). 1957–62 között az Országos Rendező Iroda színházi kisegítője, 1962–65 között a Magyar Televízió asszisztense, majd gyártásvezetője. 1965-től 1969-ig elvégzi a Színház- és Filmművészeti Főiskola rendezői szakát, 1970-ben – Máriássy Félix növendékeként – filmrendezői diplomát kap. 1969 óta a Magyar Televízió rendezője. Feleségével, Kernács Gabriellával együtt ezernél több képzőművészeti dokumentumfilmet, portréfilmet, ismeretterjesztő műsort készít. Ezek egy részét fesztiváldíjjal, televíziós nívódíjjal tüntetik ki.

1992-ben Balázs Béla-díjat kapott.

KERNÁCS Gabriella művészettörténész (Budapest, 1943). 1963–68 között végezte el az ELTE művészettörténet szakát. 1968 óta a Magyar Televízió szerkesztője. Festőkről, szobrászokról, iparművészekről, népművészekről, valamint műemlékekről, kultúrhistóriai és művészeti eseményekről ezernél több televíziós műsort írt, szerkesztett.

Könyvei: *Farkas István* (1980), *Melocco Miklós* (1985).

Várkonyi Nándor az emberiség emlékezetét akarta felfrissíteni, még hozzá ennek az emlékezetnek ránk örökített forrásai segítségével. Általuk bizonyítja, hogy az ember szellemi eredetű, mint maga a világ is. (...) Fel akarta szabadítani az embert – az újkori gondolkodók által túlbangsúlyozott – állati vonásainak lefelé nivelláló, őt tömeglényé alacsonyító következményei alól.

HATODIK

DÍJAZOTT

VÁRKONYI NÁNDOR

író, szellemtörténész

ember- és világtörténeti munkássága

MAGYAR ÖRÖKSÉG

A nagy fölfedezők nekivágnak a végtelen tengereknek vagy hómezőknek, megmásszák a tüdőt-szívet próbáló magas hegyeket, esetleg veszélyekkel, nagy fáradsalmakkal járó hadjáratokat vezetnek. Ám jöhetnek olyan korszakok is, amikor elég kitartóan megülniük világtól elzárt kis cellájukban, folyvást gondolkodva, könyvük vagy árkuspapirosuk fölé hajolva ahhoz, hogy valódi nagy fölfedezésekre jussanak – írta valahol valaki, talán Thomas Mann. Várkonyi Nándor a nagy fölfedezőknek ez utóbbi csoportjához tartozott, és fényesen igazolta a Mann-i gondolatot.

Előbb az első világháborúban szerzett sérülése, süketsége szigetelte el a mindennapok zajától, később, a század második felében a Magyarországot uralma alá hajtó politikai hatalom szellemi vaksága zárta őt körül. Gondolkodói attitűdje titkolni és szégyellni való „reakciós világnézetté”, hite, meggyőződése veszélyes zugáruvá lett. Sok más sorstársa mellett még szerencsésnek is tudhatta magát, amiért az úgynevezett szocialista korszakban „eszmei eltévelyedettsége” a mellőzésen, az alkotói szilenciumon túl egyéb büntetést nem vont maga után.

Mint minden, a szellemi teljesítmények iránt elkötelezett intellektus, ő is kérlelhetetlen igazmondó volt, akár javára vált ez, akár kára származott belőle, akár pártfogókat szerzett vele, akár egy hatalmas, véres gépezettel kellett farkasszemet néznie miatta. S amit maga nem tett, azt nem szívesen tételezte fel másról sem.

Ezért háborította fel velejéig, ha meg kellett bizonyosodnia az írástudók, a szellem embereinek hamisságáról, ha szembetalálta magát egy

korszakokon átívelő, korszakokat egybefogó – legyünk mi is jóhiszeműek – tévedéssorozattal. A valósághamisítás (a hazugság) úgy viselkedik, mint az árnyék. A fényforráshoz közel jól körülírt, tömör, sötét, alakja felismerhető, nagysága forrásaéval szinte azonos. Ahogy növekszik a távolság, változik az irány a fény forrása és az útjába került tárgy között, úgy lesz egyre nagyobb, egyre bizonytalanabb alakú, de egyre hígabb is a vetett árnyék, egyre nagyobb felületet képes sötétségbe takarni, és egyre kevésbé hasonlít okozójára, egyre kevésbé azonosítható.

Várkonyi Nándor egy ehhez hasonló jelenséget ragad meg legfőbb világszeglének készült eszmetörténeti munkáiban: így a főművének tartott *Az ötödik ember*ben is. Valamikor, a mitológiai korok végén egy tömör tárgy került a teremtés szellemi középpontja, fényforrása és az emberi világ közé. Előbb csak a valóság egyes területeit borította sötétbe, majd mind nagyobbra és nagyobbra nőtt az általa vetett árnyék, s mára jóformán már azt sem tartják számon a művelt világ „élenjárói”, hogy van-e, volt-e egyáltalán az a Fény, és ha volt, az ember szemtől szembe látta-e, láthatta-e valaha? Olyannyira nem tudják, hogy a róla szóló híradásokat sem hiszik el, az újkor írásbeliségére gyakran jellemző hamisítást vélnek látni bennük, s legjobb esetben is csak mesének, a tarka képzelet szüleményének, esetleg költői képnek, világ-metafórának tartják.

Várkonyi Nándor az emberiség emlékezetét akarta felfrissíteni, méghozzá ennek az emlékezetnek ránk örökített forrásai segítségével. Általuk bizonyítja, hogy az ember szellemi eredetű, mint maga a világ is. A történelem egyes korszakai nem azért különböztek egymástól, mert más és más termelőeszközöket használt, másként és másként gazdálkodott bennük az ember. Épp fordítva: azért használt más termelőeszközöket, azért gazdálkodott másként, mert alkotó szelleme új eszközöket és új módszereket talált és adott a cselekvők kezébe. Az emberi tudatban megszülető eszmék befolyásolták döntően az ún. anyagi létet, teremtettek az emberi alkotásokból egy második (társadalmi és technikai) valóságot. A gyakorlati cselekvés legföljebb csak alkalmat nyújtott a szellem szikráinak kipattanásához, de a szellem szikrája nélkül a cselekvésből sosem lett volna felfedezés, a gyakorlatból sosem lett volna elmélet, az életből nem szűrődött volna le a tudás.

Várkonyi Nándor munkáiban, ahogy maga is megfogalmazta: divinizálni akarta az embert, vissza akarta vezetni szellemi forrásához, és belőle következő méltóságához. Sokfelől közelítve, sokféle tudomány eredményeit felhasználva bizonyította, hogy az ember elsősorban szellemi lény, aki együttműködő képessége segítségével és nem „osztályharcok” révén haladt előre történelme során. A gyűlöletet, a érdekközpon-túságot fetisizáló utópiák uralma idején helyre akarta állítani a szeretet

filozófiájának tekintélyét. Fel akarta szabadítani az embert – az újkori gondolkodók által túlhangsúlyozott – állati vonásainak lefelé nivelláló, őt tömeglénné alacsonyító következményei alól.

Ez a mindenki számára könnyen befogadható gondolat csak rejtőzködve, zugárúként létezhetett Várkonyi Nándor alkotói- és életidejének legtermékenyebb évtizedeiben. De szellemi autonómiája, függetlensége nemcsak gondolkodói, hanem erkölcsi mivoltán is uralkodott. Még inkább: erkölcsi mivolta garantálta gondolkodói függetlenségét. Egyike századunk értelmiségi konformizmust nem ismerő, meg nem vásárolható, meg nem félemlíthető magyar gondolkodóinak, aki igaza tudatában a legnagyobb ellenféllel is szembefordult. Ellenállásra kész erkölcsi erő jellemezte. Tartásából következett, hogy évek során át fáradhatatlanul gyűjtötte a művei megírásához szükséges tudás- és forrásanyagot, hogy aztán további hosszú éveken át a megjelenés minden reménye nélkül is nagy műgonddal, ezerszám rója a kéziratoldalakat.

Sokoldalúsága megejtő, illik is kételkedőn fejet csóválni fölötte, mondván: a XX. század a specialisták kora, a polihisztoroknak végleg leáldozott. Lehet, hogy általában igaz ez a tétel, de specifikusan, Várkonyi Nándorra nem áll. Éppoly jártasan közlekedik tárgyai sokaságának sokféle világában, mint nem titkolt szellemi példaképei: Albertus Magnus, Aquinói Szent Tamás vagy a Humboldt testvérek. Magasra tette a mércét. És ahogy azok sem saját hírnevükért, elsősorban nem személyes sikerükért dolgoztak: őt is a szellemi cselekvés fontosságába vetett hit, az igazságot fölfedezni, sok esetben újra fölfedezni, a hamisságokat leleplezni köteles gondolkodói igényesség vezette. Úgy tartotta, hogyha nem tenné műveiben – legalább elvileg – hozzáférhetővé azokat az eredményeket, amelyekre jutott, ugyanolyan súlyosan elmarasztalható lenne, mint az a korszak, amely nem engedte meg, hogy ezek a fölfedezések a gyakorlatban is hozzáférhetővé váljanak, könyv formájában megjelenjenek.

Robusztus szellemi alkat, nagy befogadóképességű, fáradhatatlan elme, mélyen gyökerező hit, eleven képzelőerő, gazdag és plasztikus nyelv, eredeti írói tehetség segítette munkájában. Vitaszenvedélye a roppant méretű munkák ezer oldalain át töretlenül hajtja előre a számolatlan forrásból táplálkozó érvek sorát. Monumentális pöriratokat készít, személyes ügyének tudva a valódi szellemi értékek, a történeti igazság érvényesülését. Nagyarányú építkezésében még az esélytelenek nyugalma, a külső világ megrendelésekben vagy reprezentációs kötelezettségekben megnyilatkozó elismerésének a hiánya is segítette. Várkonyi Nándor esetében ismét beigazolódott, hogy a valódi zsenit még a rossz körülmények is előbbre segítik, miközben a tehetségtelen embernek a leghangosabb siker sem tud hasznára válni.

Mindez persze csak akkor igaz, ha hiszünk az abszolút értékekben, és tudjuk, hogy azok előbb vagy utóbb érvényt kell, hogy szerezzenek maguknak. Ha hiszünk abban, amiben Várkonyi Nándor is hitt: a mi feladatunk csupán az, hogy a képességeink szerinti legtöbbet adjuk magunkból. Minden egyéb egyedül az Úristenre tartozik.

Mezey Katalin

VÁRKONYI Nándor irodalom- és tudománytörténész, szerkesztő, író (Pécs, 1896 – Pécs, 1975). 1914-ben Nyitrán érettségizett. 1914–18-ban magyar–francia szakos egyetemi hallgató Budapesten. 1918–19-ben Taján gróf Révay József háztanítója volt, majd Budapesten élt. 1921-ben elveszítette hallását. 1924-ben Pécsen kinevezték egyetemi könyvtárossá. 1925–26-ban a *Symposiont* szerkesztette. 1935-ben egyetemi magántanárrá habilitáltak. 1941–48 között a *Sorsunk* szerkesztője. Fiatal korában verseket, elbeszéléseket írt, fordított.

Főbb művei: *A modern magyar irodalom 1880–1920* (1928), *Szíriat oszlopai* (1942, 1984), *Az újabb magyar irodalom 1880–1940* (1942), *Az írás története* (1943), *Az ötödik ember* (posztumusz, 1997).

Erdélyi Zsuzsanna pontosan tudja, hogy az általa gyűjtött és elemzett imádságanyag több, mint egyszerű, bár értékes szöveghagyomány. Szívet erősítő, lelket könnyebbítő, Istenhez emelő szavak. Hegyet hágék, lőtőt lépék – e természeti képben az Istent kereső, az Istenhez igyekvő, s a Benne, Nála megnyugvást remélő ember jelenik meg.

HETEDIK

DÍJAZOTT

ERDÉLYI ZSUZSANNA

néprajztudós

Hegyet hágék, lőtőt lépék című gyűjtése

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Egyetemista voltam Debrecenben, amikor 1970-ben először hallottam, hogy Erdélyi Zsuzsanna – egy csoporttársam édesanyja – rendkívüli fontosságú felfedezést tett: az élőszóbeli hagyományból sajátos szépségű és veretes nyelvű, nagyon ősinek tűnő imádságokat jegyzett le. Később a magyar szakos egyetemi hallgatók meghívására előadást tartott a debreceni egyetemen. Az *Ethnographia* 1971-es számában hamarosan elolvashattuk a műfajt bemutató első elemzéseit, s a nyelvészek, irodalomtörténészek reflexióit (Pais Dezső, Mezey László, Holl Béla). 1974-ben megismerhettük a *Somogyi Almanach* 19-es számában közzétett *Somogy megyei szövegeket*, három év múlva pedig a Magvető Kiadó gondozásában a *Hegyet hágék, lőtőt lépék* című, több kiadást megért könyvét.

A könyv azóta kézikönyv lett. A címe is fogalommá, műfajt jelző képpé vált: ma már csak *Hegyet hágékként* emlegetjük. A cím nagyon kifejező, beszédes: Erdélyi Zsuzsanna annak idején nagy biztonsággal tette meg egy szakrális szöveghagyomány műfajt-jelölő címkéjévé az egyik moldvai származású asszonytól lejegyzett imádság első szavait:

„Hegyet hágék,

Lőtőt lépék

Kő káplonicskát láték,

Bellől arannyas

Küel irgalmas

Szent Világ Úrjézus Krisztus benne lakik vala...”

Hegyet hágék, lőtőt lépék – ha lassan, szinte ízlelgetve mondjuk, a szavakhoz képek társulnak: a hegyet és völgyet járó, az akadályokon úrrá levő emberé, aki fáradhatatlanul törekszik célja felé, a nehézségekkel nem

törődve, azokkal megbirkózva, azokat legyőzve. Mint a mese hőse, aki megszerezvén a hétmér földes csizmát, könnyen átlép hegyeken s völgyeken.

Erdélyi Zsuzsannára is ez a céltudatos, fáradhatatlan munkásság jellemző. A könyv címében a maga törekvései is megfogalmazódtak: benne van a sok-sok ezer megtett kilométer, a sok önmésztő törődés és fáradtság, a nekikeseredett versenyfutás az idővel, majd a szemrontó és agyzsibbasztó, aprólékos filológiai munka, a hétköznapi és ünnepek egybe mosása, közben a kötelező munkahelyi penzumok teljesítése, a nagy család ellátása.

Nemcsak a teljes magyar nyelvterületet térképezte fel Zalától Moldováig, Bácskától Zoboraljáig, hanem sorra felnyitogatta a hazai nem magyar ajkú nemzetiségeink emlékezetének legrejtettebb fiókjait, tallózott több európai nép (pl. olasz, albán) vallásos költészetének kincsei között. Gyűjtött, gyűjtött, s elemzett. Próbálta feltárni e szokatlan nyelvű, régmúlt századok levegőjét idéző, csodálatos költői képeket felmutató, ám ugyanakkor teológiai abszurdításokat tartalmazó, ezért apokrif imádságok szövegének történeti rétegeit, eredetét. Próbálta megfejteni a költői képeket, szimbólumokat, a sokféle költői eszközt felvonultató szövegek gondolati tartalmát és funkcióját a mindennapok vallásgyakorlásában.

E töredékeiben is hatalmas hagyománykincs mögött egy változatos közép- és barokk-kori írott és orális vallásos költészet gazdagsága sejlett föl. Megőrzése az „írástudatlanok” felelősségének köszönhető. Maguk a szövegek olykor meghökkentő szürrealista látomások. Máskor nyers realizmust tükröznek, vagy éppen szívet szorító, szemet homályosító érzelmeket mutatnak. Szent szövegek, amelyeket pontosan kell mondani, vállalva még a kihagyó emlékezetből fakadó torzulásokat, pontatlanságokat is, mert csak betű szerinti áthagyományozott szövegként hatásosak.

Az Istenre hagyatkozás mellett bennük van a teremtmény önhitt magabiztosságával a Gondviselést mágiával befolyásolni akaró ember vágya, de az együttérző szeretet is, amellyel az esendő emberiségért kereszthalált vállaló Emberfia, s a Fia szenvedését anyaként elviselő „Boldogságos Szűzanya Mária” fájdalmát átélte, szemlélte. Ebben a compassióban saját fájdalmait egy másik, kozmikus méretű összefüggésben oldotta fel. A teremtmény itt eggyé válhatott teremtmény Istennel, s bízhatott az imaszövegek záradékaiban megfogalmazott ígéretben is, hogy mindaz, aki a feltételeknek eleget tesz, üdvösségre jut:

„Aki eztet elmongya eszte lefektibe,
Reggel felkeltibe,
Testye beteg
Lelke készül,
Boldog mennyország ajtaja nyitul áment.”

Mindez elsősorban egy ferences háterű, a XIII. századig visszanyúló érzelemhangsúlyos vallásosság megnyilvánulása, amely „a Mária-kultusz

napjainkig is érvényesülő belső mechanizmusainak szerepét ... a Krisztus szenvedéseibe való alámerülés” fontosságát mutatja az egyéni devócióban.

Erdélyi Zsuzsanna eredményeivel, a *Hegyet hágék, lőtőt lépék* kiadásaival, tanulmányainak sorával egy majdnem feledésre ítéltetett szövegcsoporthoz műfaji leírását interkonfesszionális szemlélettel, európai horizontú történeti és összehasonlító kitekintéssel adta meg. Kutatásainak a szomszéd népek körében is példaadó hatása volt. Felfedezéseiről ma már nemcsak egyetemi tankönyvek adnak számot, hanem Török Erzsi, Jancsó Adrienne és Ferencz Éva előadóestjein és hanglemezein széles közönség számára is hozzáférhetővé váltak.

Mindez nem volt minden kockázat nélkül az 1970-es és 1980-as években. Abban az időben a szakma is úgy „gondolta”, hogy a magyar szóbeli népköltésben nincs vallásos tematika. S akkor jött egy megszállott kutató, nagyon is problémás (külügyes) múlttal, s azt mondta, hogy a *Halotti beszéd* és az *Ómagyar Mária-síralom* töredékes szövegelemei bukkannak elő az emlékezet mélyrétegeiből. Kutatási tapasztalatait, eredményeit még a szaktudományból sem fogadta mindenki egyöntetű lelkesedéssel. S ha nincs a nyelv művészeinek, a költőknek elismerése, nem tudható, mi lett volna a kutató és a szövegemlék sorsa. Juhász Ferenc, Csoóri Sándor, Gergely Ágnes és mások lelkesült fogadtatása után azonban nem lehetett figyelmen kívül hagyni Erdélyi Zsuzsanna munkáját.

A *Hegyet hágék...* megjelenése elindított egy sok-sok embert felrázó és megmozgató gyűjtőmozgalmat. Itt már felekezettől is függetlenül segített az egyházi hierarchia és az egyházi sajtó. Az emberek múltjuk értékesnek mondott és hitt emlékeit kutatva igazából saját jelenük formálásához találtak hivatkozási és viszonyítási alapot és megerősítést. Erdélyi Zsuzsanna gyűjtési felhívásai ezért lehettek nagyon eredményesek: levelek ezrei érkeztek a Kárpát-medence és a nagyvilág számos pontjáról nemcsak imádság-szövegekkel, hanem vallomásokkal is. A szaktudományos munka az élet más területén is öntudatot és önértékelést erősítő tényezővé vált.

A Lajtha-csoportban népköltészeti kutatásokkal foglalkozó Erdélyi Zsuzsanna az 1968-69-es években lépett kutatói pályájának új szakaszába. Ekkor találta meg s vette magnetofonra a nagyidejű Babos Jánosnétól a Somogy megyei Nagyberényben azt a sajátos imádságszöveget, amely őt egy csodálatos szövegvilág felfedezésére sarkallta úgy, hogy lázas kutatómunkával éveket töltött a terepen. Láthatjuk, hogy a tudósi megérzésnek, amely persze évtizedes felkészülésen, széles horizontú és tudományközi háttér-ismereteken nyugszik, milyen nagy szerepe lehet a tudományos kutatásokban. Erdélyi Zsuzsanna ráértett a szövegek fontosságára, s felismerte azt a sajátos szituációt is, hogy menteni, rögzíteni kell

mindent, amit öregjeink szétmorzsolódó emlékezete egy gazdag szóbeli költészetből még őriz, mert ők a műfaj utolsó őrzői. E műfajnál valóban elmondhatjuk, hogy Erdélyi Zsuzsanna még elérte hordozóinak utolsó rétegét. Ennek a generációnak a távozásával élő szöveghagyományként ez az imádság-műfaj kihalt vagy kihal. Századunkban ugyanis gyökeresen megváltoztak az átörökítés társadalmi körülményei, szükségletei és lehetőségei.

Hatalmas, gyakorlatilag minden közép-európai népre és nyelvre kiterjedő, s külföldön is elismert egyéni tudományos teljesítményéért 1983-ban elsőként kapta meg az Európa-díjat, majd 1996-ban Palermóban a Pitre nagydíjat vehette át. Itthon 1991-ben a Magyar Köztársaság babérkoszorúval ékesített zászlórendjét, 1993-ban Stephanus-díjat, 1996-ban pedig Bethlen Gábor-díjat kapott. A tudományos fokozatokban megnyilvánuló elismerés elmaradt ideológiai okok és talán... az emberi irigység miatt is.

Bár munkáját a legtöbb irodalomtörténész, folklorista elismeréssel fogadta, mégis költőink lelkesedése volt csupán egyértelmű – egy addig ismeretlen nyelvi világ, a középkori magyar nyelv szürrealista képei, látomásos tablói, a sajátos szerkesztés ejtette rabul őket. Feltárult a középkori és a barokk vallásos költészet világának az a szelete, amelyet nálunk szerencsésebb nemzeteknél írott források is őriznek. Gondos filológiai munkával Erdélyi Zsuzsanna a középkori–barokk műveltség és a szóbeli hagyomány közti kapcsolatot is fölfejtette. Ismeretlen világ tárult föl, amelynek létezését ugyan sejtettük, ám elveszettnek hittük. Nemcsak magyar, hanem európai költészet is ez, amelyben ősi tudatformák keverednek a keresztény szimbólumrendszer elemeivel. Ez a szöveghagyomány költői-stilisztikai eszközeit tekintve maradandó szépségű, más népköltészeti műfajokhoz esztétikailag mérhető alkotásokat őriz. Ugyanakkor elválaszthatatlan alkotóeleme egy sokféle funkciót betöltő, hagyományos, bensőséges, egyéni hangvétellű vallásgyakorlási formának.

Erdélyi Zsuzsanna munkássága az 1970-es, '80-as években sajátos missziót teljesített. Nagy szerepe volt abban, hogy felolvadt a vallási néprajz, egyáltalán a vallási kutatási tematika körül az elmúlt rendszer fagyasztotta légkör, s megjelenhettek Bálint Sándor, Domokos Pál Péter vagy Volly István hézagpótló munkái. A kiadó a Szent István Társulat volt, mert akkortájt nem akadt állami kiadó, amely a magyar művelődéstörténet e fontos műveit megjelentette volna. A magyar tudományos közélet azóta sem sokat változott, s ezért a helyzetért máig súlyos felelősséget visel. Külön akadémiai diszciplína például a hadtudomány, de máig nem szűnt meg a teológia száműzetése a Magyar Tudományos Akadémiáról.

Talán nem nagyon rugaszkodom el a valóságtól, ha azt mondom, hogy a könyv címével kicsit önmagáról és munkájáról is vall Erdélyi Zsuzsanna. S általában az emberről, az istenhívő emberről. Mert ilyen munkát csak úgy lehet vállalni, ha az ember ismeri küldetését. A kutatót nem csak a tudományos kíváncsiság vezeti. Erdélyi Zsuzsanna pontosan tudja, hogy az általa gyűjtött és elemzett imádságyanyag több, mint egyszerű, bár értékes szöveghagyomány. Szívet erősítő, lelket könnyebbítő, Istenhez emelő szavak. *Hegyet hágék, lőtőt lépék* – e természeti képben az Istent kereső, az Istenhez igyekvő, a Benne, Nála megnyugvást remélő ember jelenik meg.

Erdélyi Zsuzsanna a tudományos közeletben is felelősséggel szerepet vállaló tudós. A posztumusz Magyar Örökség Díjjal kitüntetett Bálint Sándor támogatásával 1980-ban alapított, népi vallásosságot bemutató múzeum létrehozása késik ugyan, ám reméljük, hogy az összegyűlt gazdag tárgyi anyag sorsa hosszú vajúdas és gyötrő bizonytalanság után hamarosan megnyugtatóan rendeződik.

Erdélyi Zsuzsanna tudományos konferenciák szervezője s előadója itthon és külföldön. Folyamatosan

jelennek meg könyvei, tanulmányai. Nemcsak gyűjtőként jár sokat és sokfelé határainkon innen és túl, hanem rengeteg előadást is tart, egyetemen tanít, kurzusokat szervez a magyar és európai művelődéstörténetről, magyarságismeretről. Jelenünk, közel- és távoli múltunk vallásos életéről szerzett tudását, ismereteit széles körben közkinccsé teszi. Írásai és előadásai felmutatják középkori gyökerű vallásos költészetünk szépségét és mérhetetlen gazdagságát, a kereszténység és a magyar nemzeti kultúra szoros összefonódását.

Munkássága révén a szóbeli hagyomány egy értékes szelete XX. századi nemzeti kultúránk fontos részévé vált. A kitüntetésben e teljesítmény elismerése jut kifejezésre.

Barna Gábor

ERDÉLYI Zsuzsanna néprajzkutató (Komárom, 1921). Tanulmányait a Fővárosi Zeneiskola zongora szakán kezdte, és 1931–42-ben a József Nádor Gazdaságtudományi és Műszaki Egyetem Közgazdaságtudományi Karán, 1939–40-ben a Pázmány Péter Tudományegyetem magyar–olasz–filozófia szakán, majd 1940–44-ben a Római Egyetemen folytatta.

1944–48 között a Külügyminisztérium sajtóosztályán diplomata, politikai okokból elbocsátják, 1953–63-ig a Művelődésügyi Minisztérium népzenei kutatócsoportjának

(Lajtha–csoport), 1964–71-ig a Néprajzi Múzeum népzenei osztályának, 1971–87-ig az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának munkatársa. 1987-től nyugdíjas. Szakrális szöveg-folklórral, a népköltészet szimbolikájával foglalkozik (*Ethnographia*, 1961). 1968-ban halott először archaikus népi imádságot egy nagyberényi asszonytól, azóta ezt a középkori eredetű szöveghagyományt, a népi Mária-költészetet, a szóbeliség és az írásbeliség kapcsolatát és a népi vallásosságot kutatja. Több tízezer szöveget gyűjtött. 1980-ban Esztergomban létrehozta a népi vallásosság gyűjteményét.

Főbb művei: Lajtha: *Sopron megyei virrasztóénekek* (munkatárs, 1956); *Hegyet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok* (1974, 1976, 1978, lemezen is); *Az archaikus népi imádságzáradékok történeti kérdései. Boldogasszony ága. Tanulmányok a népi vallásosság köréből* (szerk., 1991).

